

Cumhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meâl Çalışmaları Sadrettin Gümüş*

Özet

Kur'an'a yapılan güzel hizmetlerden biri de onun çeşitli dillere tercüme edilmesidir. Şüphesiz Allah kelâmını beşer lisanına tercüme etmenin büyük zorlukları vardır. Kur'an-ı Kerim gibi üstün edebî ve mânevî özellikler taşıyan bir kitabı tam olarak başka dile aktarmak mümkün değildir. Bu nedenle Kur'an'ın başka dillere aktarılmasına "tercüme" yerine "eksik ifade" anlamına gelen "meâl" terimi tercih edilmiştir.

Kur'an'ın Arapça dışındaki dillere çevirisinin Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında başladığına dair rivayetler vardır. Zamanımızda 100'den fazla dile çevrildiği bilinmektedir.

Araştırmalardan elde edilen verilere göre Kur'an tam olarak, ilk defa Hicrî IV. veya V., Miladî X. veya XI. Asırda Saman oğulları devleti döneminde önce Farsçaya sonra da Türkçeye tercüme edilmiştir. Daha sonra da Anadolu Türkçesine satır arası veya tefsir şeklinde tercüme edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, tercüme, meâl, Türkçe, meşrutiyet, Türkiye, cumhuriyet, Mâverâunnehir, Anadolu.

Holy Quran "Meal" in the Republican Period of 1923-1960

Abstract

One of the important services to the Holy Qur'an is its translation into various languages. There are certainly great challenges in translating the word of Allah into the various human languages. It is not possible to fully translate a book containing such outstanding literary and spiritual aspects such as the Holy Qur'an. Therefore the translation of the Qur'an into another language is called "Meal" (missing expression) instead of "translation" in the Turkish language.

There are reports stating that the translation of the Qur'an into other languages began at the time of the Prophet Mohammad (PBUH). Today the Qur'an is already translated into more than 100 languages. According to data obtained from the research, the first translation of the Quran was done in the IV. or V. Hijri Calendar (X. or XI. Gregorian) during Samangogulları period, first into Persian and then into Turkish. Later, it was translated into the Anatolian Turkish language in the form of cross the line or commentaries.

Keywords: Holy Quran, translation, meal, Turkish, constitutionalism, Turkey, republic, Maveraunnehir (land beyond the river), Anatolia.

* Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İstanbul/Türkiye, sgumus@fsm.edu.tr

Giriş (*)

Kimi ilim adamları, bilgi düzeylerine ve fikrî ufuklarına göre Kur’ân-ı Kerim’i anlamaya ve insanlığa anlatmaya çalışmışlardır. Ancak onların gayretleri, ilmî, fikrî ve kültürel seviyeleri ile sınırlıdır; onlar güçleri nispetinde bu kutsal kaynaktan paylarını almış ve bu mukaddes görevi yerine getirmeye gayret etmişlerdir. Kuşkusuz “Her bilgi sahibinin üstünde bir başka bilen vardır”¹.

İlim adamları aynı zamanda çağlarının şartlarını ve hayatın verilerini dikkate alarak değerlendirme yaparlar. İşte böyle sınırlı bilgi ve imkânlarla hareket eden müfessirler Allah’ın sonsuz ve sınırsız kelâmı Kur’ân-ı Kerim’i tercüme veya tefsir etme görevi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Nitekim Yüce Allah, meâlîni verdiğimiz şu âyet-i kerimede kelâmının sonsuzluğunu ifade etmektedir: “De ki Rabbimin sözleri için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar mürekkep de ilave etsek Rabbimin sözleri bitmeden önce mutlaka denizler tükenirdi”².

O halde böyle ağır bir görevle karşı karşıya kalmış olan ilim adamları ne yapmalıdır?

Bu konuda Hz. Peygamber ümmetine gidilecek yolu göstermiş ve içtihadında isabet edenin iki sevap kazanacağını; hata edenin ise bir sevap kazanacağını müjdeleyerek³ Müslümanların Kur’ân-ı Kerim üzerinde gönül rahatlığı ile çalışmalarını teşvik etmiştir. Onu tercüme ve tefsir etmek de bu teşvik kapsamındadır.

“Tercüme” ne demektir? . Elmalılı Hamdi Yazır, tercüme terimini şöyle tarif eder: “tercüme-bir kelâmın mânasını diğer bir lisanında dengi bir tabirle aynen ifade etmek, demektir”⁴. Tercüme, “harfî tercüme” ve “tefsirî tercüme” olmak üzere ikiye ayrılır. Harfî tercüme: nazmında ve tertibinde aslına benzemesi gözetilen tercümedir⁵. Tefsirî tercüme ise “Asıl dildeki kelimelerin tertibine ve nazmına bağlı kalmaksızın herhangi bir sözün anlamını bazı şerh ve izahlarla başka bir dile nakletmektir”⁶.

* Bu makale, 27-28 Mayıs 2011 tarihinde M.Ü.İ.F., İst. Müftülüğü ve Türkiye Yazarlar Birliğince müşterek tertip edilmiş olan “Kur’ân-ı Kerim’in Nüzûlünün 1400. Yılı Münasebetiyle Türk Dilinde Kur’an Edebiyatı” Adındaki Ulusal Sempozyumda (özetlenip) tebliğ olarak sunulmuş; fakat neşredilmemiştir. Halkımızı, özellikle ilim adamlarımızı doğrudan ilgilendiren bu tebliğ, makale olarak yayınlandığı takdirde faydalı olacağını ümit ediyorum. Yazar.

1 Yusuf Sûresi, 13/76.

2 Kehf 18/109.

3 İbn Mâce, Ahkâm, 3.

4 “Tercüme aslın mânasına tamamen mutabık olmak için sarahatte delâlette, icmalde tafsilde, umumda hususta, ıtlakta takyitte, kuvvette isabette, hüsnü edada, üslubi beyanda hasılı ilimde, sanatta asıldaki ifadeye müsavî olmak iktiza eder. Yoksa tam bir tercüme değil, eksik bir anlatış olmuş olur. Halbu ki muhtelif lisanlar beyinde hutut-i müştereke ne kadar çok olursa olsun her birini diğerinden ayıran birçok hususiyetler de vardır. (Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, I, 9).

5 Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 23; Demirci, Tefsir Usûlü ve Tarihi, 25.

6 Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 217; Demirci, Tefsir Usûlü ve Tarihi, 26.

Beşerî lisanlarda aslın anlamını bir başka dilde tercüme yoluyla tam olarak ifade etmek mümkün olmadığı gibi üstün edebî ve mânevî özellikler taşıyan ilâhî bir kitabı tam olarak başka dile aktarmak hiç mümkün olmaz. Nitekim Elmalılı, Kur’ân’ın Allah’tan başka kimsenin yapamayacağı canlı bir dokuma ile dokunduğunu, lafız mânânın, mâna lafzın ayinesi halinde sonsuz beyan parıltılarıyla parlatıldığını, dolayısıyla aynen tercümesinin mümkün olmadığını, ifade etmektedir⁷.

Bu nedenle Kur’an-ı Kerim’in mânalarının başka dillere aktarılmasına “tercüme” isminin verilmesini sakıncalı bulan ilim adamları daha çok “eksik ifade” anlamına gelen “meâl” terimini kullanmayı tercih etmişler ve tercümelere bu ismi vermişlerdir. Meâl: “Bir sözün mânasını her yönüyle değil de biraz noksanıyla ifade etmek” demektir⁸. Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok “Kur’an-ı Kerim Tercümesi” tabiri kullanılırken, belirtilen sakıncadan dolayı zamanla “Kur’an-ı Kerim Meâli” tabiri yaygınlaşmıştır.

Cumhuriyet döneminde yapılmış tercüme ve meâlleri değerlendirmeden önce, kendisinden sonrakiler için gerçek anlamda bir çığır ve bir örnek teşkil eden meâlin sahibi Hasan Basri Çantay’ın meâllerde bulunması gereken özelliklerle ilgili görüşlerini burada zikretmede fayda mülahaza ediyoruz. Çantay bu özellikleri şöyle sıralar:

- 1) “Dili bugünün yaşayan dili olmalı.
- 2) Açıklamalarda hurafelere ve “hadîs” diye sonradan uydurulmuş sözlere aslâ yer verilmemeli.
- 3) Kaynak olarak en mu’teber tefsîr kitapları ve onların da özlü tarafları kullanılmalı.
- 4) Muhtelif ma’nâlardan en çok tercîhe şâyan olanları metne alınmalı, diğerleri îzah kısmını teşkil eden noktalarda gösterilmeli.
- 5) Meâller tıpatıp “tercüme” ye âdetâ yaklaşmalı.
- 6) Kur’an metninde karşılığı bulunmayan kelimeleri, sırf tercümeyle güzelleştirme ve takviye kasdiyle, meâllere yamamaktan, Allahtan korkar gibi, korkup çekinmeli.
- 7) Söz gelimi: mâziye muzâri’, muzâri’a mâzî, isme fiil, fiile isim manâları vermek suretiyle sığaların ve kelimelerin hakkını çiğnememeli.
- 8) Metinlerin haricinde ya mu’teber tefsirlerin pek kısa beyanlarını, yahut mâ’naların çok muhtasar tavihlerini eklemeye mecburiyet hâsıl olursa bunlar ancak parantez içinde gösterilmeli.

7 Hak Dini Kur’an Dili, I,13 .

8 Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, I, 33; Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, I, 30; Demirci, Tefsir Usûlü ve Tarihi, 27.

9) (Müfessir) metinde âyetlerin meâllerini ve haşiyelerde bunların îzahlarını yazarken her klişeye gelişi güzel uymayarak daha evvel ve daha ziyâde aklını ve fikrini Arap dilinin, Arap lügatının, Arap edebiyâtının derinlikleri içine salmalı ve o derinliklerden hakikat cevherlerini yakalayıp almalıdır.

10) Hz. Peygamber sallallâhü aleyhi ve selemin bu sâhaya âid sahîh hadîslerini gözden geçirmeli, onları en sağlam vesîkalar olarak ele almalı.

11) Kelime ve terkiblerin dilimizde tam karşılıklarını bulmak hususunda imkânın olanca çâresine baş vurmali.

12) Allah'ın kelâmı ile fennin nazariyeleri birbirine karıştırılmamalı, meâl-leri okuyan her meslek erbâbı kendi zevk ve ihtisasına göre, mes'ûliyeti tabîî şahsına âid olmak üzere, nasîbini bu ilâhî kaynaktan serbestçe alabilmeli.

13) Meâllerin asıllarından nasıl çıkarılmış olduğunu bilmek ve bunları karşılaştırmak isteyen tedkik erbâbına kolaylık olmak üzere sıra numaraları konulmuş âyetlerin de kendi harfleriyle aynı eserde ve mahallerinde yer alması sağlanmalı ve meâllerin sırları da bu numaraların teselsülüne bağlanmalıdır⁹.

Bilginler bu nitelikteki meâlleri yazacak ilim adamlarında bulunması gereken özellikleri de şöyle sıralamışlardır:

A. Kur'ân-ı Kerîm gibi üstün edebî özellikler taşıyan bir kitabı tercüme edecek kimsenin yüksek seviyede Arap dili ve belâgatine vakıf olması gerekir¹⁰.

B. Kur'ân-ı Kerîm gibi bir kitabı, zayıf bir Türkçe ile tercüme etmek mümkün olmadığı gibi yapıldığı takdirde fahiş hatalara düşülmesi de kaçınılmazdır. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'i Türkçeye çevirecek kimse Türk dilini de iyi bilmelidir.

C. Kur'ân-ı Kerîm'in içerdiği konular hakkında yeterli bilgiye sahip olmasıdır. Klasik Kur'ân ilimleri yanında yeter derecede tarih, sosyoloji, psikoloji ve benzeri birçok modern ilime sahip olmalıdır.

D. Kaynaklardan (özellikle tefsirlerden) yararlanırken dikkatli olmalı. Bilhassa dil inceliklerinde yol gösterici olan tefsirlerden yararlanmalı, müfessirlerin yapmış oldukları hatalı yorumlardan da sakınılmalıdır.

E. Allah'ın kelâmını indî mütalaalardan uzak; aslına uygun bir şekilde tercüme etmeye çalışmalıdır. Zira mütercim hem Allah'a karşı hem de topluma karşı sorumludur¹¹.

9 Çantay, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c.I, 8-9. (Özetlenerek ve kısmen sadeleştirilerek alınmıştır).

10 Kur'ân-ı Kerîm Arap diliyle indirilmiştir (Yusuf sûresi, 12/2) ve Arap Edebiyatının şaheseridir. Tümünün veya bir sûresinin benzerinin getirilmesi hususunda meydan okuduğu halde (Bakara/23-24) zamanımıza kadar benzeri yapılamamış, kıyamete kadar da yapılamayacaktır.

11 Mütercimlerde bulunması gereken özellikler hakkında geniş bilgi için bk. Akdemir Salih, Cumhuriyet dönemi Kur'ân Tercümeleri, s.132.

Kur'an Tercümesinde Tarihî Süreç

Araştırmalardan elde edilen verilere göre Kur'an-ı Kerim tam olarak, ilk defa Hicrî IV. (veya V.) Miladî X. (veya XI.) Asırda Saman oğulları devletinin Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerinde hükümler olduğu dönemde önce Farsçaya sonra da Türkçeye (Orta Asya Türkçesine) tercüme edilmiştir¹². Satır arasına yapılmış olan bu tercümenin birkaç nüshası dünya kütüphanelerinde mevcuttur¹³. Daha sonra Kur'an-ı Kerim, Anadolu'da da çeşitli zamanlarda satır arası veya tefsir şeklinde tercüme edilmiştir¹⁴.

Osmanlı İmparatorluğunun 1839'da ilan ettiği Tanzimat'tan sonra hız kazanan Türkçecilik hareketine paralel olarak Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevirisi de ivme kazanmış ve Tanzimat ile Cumhuriyet arasında geçen zaman içerisinde Kur'an'ın birçok Türkçe tercüme ve tefsiri yapılmıştır. Tanzimat'tan iki yıl sonra (1841'de) ilk matbu Türkçe Kur'an çevirisi olan Debbağzade Ayıntabî Muhammed Efendi'nin "Terceme-i Tefsir-i Tibyan" adındaki tercümesi 2 cilt halinde yayınlanmıştır.¹⁵ (Telif: Hıdır bn. Abdurrahman el-Ezdi, et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân, hicrî 773).

II. Meşrutiyet'e kadar bu çeviriye yenileri izlemiş ve 1908'de II. Meşrutiyetin ilanından sonra bu alandaki çalışmalar ivme kazanmıştır. Başta Şeyhu'l-İslâm Musa Kazım (1858-1920, Safvetü'l-beyan) ve Bereketzade İsmail Hakkı (1851-1918, Envâr-i Kur'ân) olmak üzere birçok kimse Kur'an-ı Kerim'i tercüme ve tefsir denemesi yapmıştır¹⁶.

12 Aydar Hidayet, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, 104-106; Akdemir Salih, Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri, 33.

13 Aydar Hidayet, Aynı eser, gösterilen yer.

14 Bk. Aydar Hidayet, Aynı eser, gösterilen yer.

15 Kahire 1257/1841-1842, Bulak Matbaası. I.cilt: 496 s., II. Cilt: 398 s. (Tefsir, Hıdır b. Abdurrahmân el-Ezdi tarafından hicrî 773 tarihinde "et-Tibyân fî Tefsiri'l-Kur'ân" adıyla telif edilmiş, 1110 tarihinde Ayıntabî tarafından tercüme edilmiştir). Tercüme, Arap harfleriyle ve Osmanlı Türkçesiyle 1841'de basılmıştır. I.c. baştan İsrâ sûresinin sonuna kadar; II.c. ise Kehif'ten Kur'an'ın sonuna kadar olan kısmı içermektedir.

16 Her iki tefsir de tamamlanmamıştır. Musa Kazım'ın tefsiri "Safvetü'l-beyan" Fatiha sûresi ile Bakara sûresinin baştan 73 âyetinin tefsirini içeren bir ciltlik tefsirdir. Âyetlere önce icmalî (özet) bir mana verildikten sonra genişçe tefsir yapılmıştır. 1335/1919'da İstanbul, Matbaa-i Âmire'de Arap harfleriyle basılmış olup 1+408 sahifedir. (Ayrıca bk. Ferhat Koca, Musa Kazım Efendi, DİA, XXXI, 221; Cündioğlu, Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi, s: 19-20). Bereketzade'nin tefsiri ise Fatiha sûresi ile Bakara sûresinin 142. âyetine kadar olan kısmın tefsiridir (bk. Mehmet Okuyan, Bereketzade İsmail Hakkı, DİA, V, 490. 1908'de Süleyman Tevfik'n "Tafsîlu'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân" adındaki tefsiri ortaya çıkmış, ardından diğerleri bunu izlemiştir (Bk. Aydar Hidayet, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, 119).

Cumhuriyet Dönemi (1923-1960 Arası) Kur'an Tercümelerinin (Meâllerin) Değerlendirilmesi:

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanından sonra "Kur'an-ı Kerim Tercümesi" faaliyetleri daha da hızlanmış ve ilmî yetkisi olan veya olmayan kimseler tarafından aslından yahut başka dillere yapılmış tercümelere birçok "Kur'an-ı Kerim Tercümesi" meydana getirilmiştir. Ancak bu tercümelerin çoğu liyakatsiz kimseler tarafından yapıldığı için yanlışlıklara, dolayısıyla toplumun infialine sebep olmuştur. Meselâ: Tüccarzade İbrahim Hilmi 1914'te Kur'an çevirisini Sûriye kökenli Hıristiyan Araplardan olan Zeki Megamiz'e havale etmiş ve o tarihte ancak çevirinin ilk beş formasını yayımlayabilmişti. Fakat eserin ilk forması yayınlandığında basında tenkit edilmiş, basımın durdurulması ve tedâvülden kaldırılması için Meşihat makamı ve Matbuat müdürlüğü uyarılmış, bunun üzerine tercümenin basımı durdurulmuştur¹⁷; ancak Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eserin tümü yayınlanmak istenmiş fakat yine basımın uyarısıyla Şer'iyye Vekâleti harekete geçerek Dahiliye Vekâletine müracaat etmiş, sonuçta tercümenin basımı engellenmiştir¹⁸.

Yeri geldiğinde açıklanacağı gibi yine bazı liyakatsiz kimselerin Kur'an-ı Kerim'i tercüme etmeleri ve yayınlamaları üzerine 1925 te TBMM. nin aldığı karar gereği Diyanet İşleri Reisliği güvenilir bir meâl ve bir tefsir yazdırmak üzere faaliyete geçmiş ve yaptığı anlaşma ile Kur'an-ı Kerim'in meâli, Millî Şair Mehmet Akif'e, tefsiri de müfessir Elmalılı M. Hamdi Yazır'a verilmiştir. Daha sonra Akif meâli yazmaktan vazgeçince o da Yazır'ın uhdesine devredilmiştir¹⁹.

Tespitimize göre 1923-1960 yılları arasında 17 tane tam meâl (Fâtiha-Nâs arası, Kur'an-ı Kerim'in tercümesi) meydana getirilmiş, bunların dışında birçok âyet ve sûre meal ve tefsiri telif edilmiştir. Biz burada kütüphanelerimizde ve halkın elinde tedavülde bulunan tam meâller hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Bu meâl ve tercümeleri zaman itibariyle üç gruba ayırabiliriz:

I. 1923-1928 Arasında (Harf İnkılabından Önce) Yapılan Tercümeler

Bu grupta 8 adet meâl tespit edilmiştir. Bunlar tarih sırasına göre şöyledir:

1. "Nûru'l-beyân, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi"

Tercüme eden: HEY'ET

Hüseyin Kazım Kadri (1870-1934)²⁰ ve Adliye nazırlarından Antepli Mustafa

17 Cündioğlu Düccane, Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi, s: 27-28.

18 Musa Cârullah Bigiyef de 1923'te TBMM. ne müracaat ederek yapmış olduğu Kur'an-ı Kerim tercümesini Millet Meclisi şerefine neşretmek istediğini arz eder. Ancak müspet cevap alamayınca o da tercümesini yayımlayamaz. (Cündioğlu Düccane, Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi, s: 27-28).

19 Paksüt Fatma, Merhum Dayım Hamdi Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, 13.

20 Hakkında bilgi için bk. Nurettin Albayrak, Hüseyin Kazım Kadri, DİA, XVIII, 554.

Efendi'nin de içinde bulunduğu bir heyet tarafından hazırlanmıştır²¹. Mukaddimesinde Hüseyin Kazım Kadri'nin "Şeyh Muhsin-i Fanî" müstear ismini taşıyan bu tercüme iki ciltlik açıklamalı bir meâldir.

Nâşir: Kitaphane-i İslâm sahibi İbrahim Hilmi (Çığıracı). I. cilt İstanbul-Matbaa-i Âmire, 4+ 600+1 sahife; 1340/1924; II. Cilt 17 Şubat 1341/1925; 601-1147+4+35 sahifedir).

Birinci cilt Fâtiha'dan Kehf Sûresinin sonuna kadar olan kısmı içerir. Sonunda fihrist yer almaktadır. İkinci cilt ise Meryem Sûresinden başlar, Nâs sûresinin sonunda biter. İkinci cildin sonunda bazı lügatlerin izahı yapılmış, fihrist konulmuş, ayrıca Mülk Sûresinin tefsiri yapılarak cildin sonuna eklenmiştir.

Tercüme, Arap harfleri ve Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış, âyetlerin Arapçası numaralanmış, tercümelerine numara verilmemiştir. Her âyet veya âyet grubunun hemen altında kısaca tefsiri tercümesi verilmiş, bazı âyetler için "izah" başlığı altında kısa açıklamalar yapılmıştır. Yer yer dipnotlarda kelime ve terimlerin izahı yapılmış, mukattaa harfler hakkında bir şey söylenmemiştir.

Eûzu-Besmele'yi tercüme etmediği gibi, besmeleyi Fâtiha'dan sayıp saymadığı da belli değildir. Numaralama (1-7) rakamları Fâtiha'nın başında yazılmış olmakla birlikte fasıla işareti 6 dır.

Şeyh Muhsin-i Fanî bu tercümenin yapılmasına duyulan ihtiyacı mukaddimedede şöyle anlatır: "...son zamanlarda artan ve şiddetlenen hayat gaileleri o gibi (hacimli) eserlerin mütalaası için uzun zaman harcamaya müsaade etmemeye başlamıştır... İmdi az zaman içinde çok bilgi elde etmeye ihtiyaç hâsıl olmuş ve Türkler için tercüme yoluyla muhtasar ve faydalı, ifade üslubu çağın selikasına uygun ve mütalaası kolay bir tefsir yazılmak lüzumu her tarafta hiss olunmaya başlamıştır..."²².

Osmanlı Türkçesi göz önüne alındığında tercümenin üslubu akıcı görünmekle birlikte, -Türkçeciliğin revaçta olduğu bir dönemde yapılmış olmasına rağmen- Arapça ve Farsça kelime ve terkipler çokça kullanıldığı için tercüme yer yer anlaşılamayacak derecede ağır olmuştur. Ayrıca eser, içerdiği hatalar nedeniyle – aşağıda gösterildiği üzere- hem Diyanet İşleri Reisliği hem de Sebilürreşâd mecmuası tarafından tenkit edilmiş ve güvenilir olmadığı kamuoyuna duyurulmuştur.²³ Onun üslûbunu ve hatalarını göstermesi bakımından aşağıdaki örneklerin yararlı olacağı kanaatindeyiz:

21 Nûru'l-beyân, I, Mükaddime.

22 Şeyh Muhsin-i Fanî, Nûru'l-beyân, I, Mükaddime. (Sadeleştirilerek ve özetlenerek alınmıştır).

23 Nurettin Albayrak, "Hüseyin Kazım Kadri", DİA, XIX, 554-555.

Örnek: 1. Fâtiha Sûresi, 1/1-7

Bismillahirrahmânirrahîm.

1-7. Kâffe-i hamd, Rabbü'l-âlemîn'e mahsustur.

Kâffe-i hamd, Rahmân ve Rahîm olan Allah-u Azîmuşşân'a mahsustur.

O Allah-u Azîmuşşân, ki kıyâmet gününün mâlikidir.

Yâ Allah! münhasıran sana ibadet eder ve münhasıran senden yardım dileriz.

Yâ Allah! Bize doğru yolu göster.

Mağdub-u aleyh ve dâll olanların mâadasına inâm ettiğin doğru yolu göster.
Âmîn.

Örnek: 2. A'râf Sûresi 7/180-183 âyetlerinin tercümesi:

Ayet:180. Allahu Azîmuşşân'ın Esmâ-i hüsnası vardır. O Esmâ-i Hüsnâ ile dua ediniz. Hak Celle ve Alâ'nın Esmâ-i celilesinde lahd ve ta'n edenleri bırakınız; onlar amellerinin cezasını görürler.

181. "Mahlukatımızdan bir taife de halkı hakka irşad ve muamelelerinde adaleti iltizam ederler".

182: Âyâtımızı tekzib edenleri de, bilmedikleri yerden istidracen, yani isyan ettikçe niam-i gûnagûn ile, yavaş yavaş helâke sevk ederiz.

183: Ve onları imhal ederim. Benim zahirde ihsan ve batında kahr ve hızlân olan mekrîm metindir; oni kimse ref' edemez.

Görüldüğü üzere Muhsin-i Fanî tercümede çokça Arapça kelime ve terkip kullandığı için mânânın anlaşılmasını güçleştirmişti.

Bu âyetler Diyanet İşleri Başkanlığının yayınlamış olduğu 'Kur'ân Yolu' adındaki tefsirde şöyle tercüme edilmiştir:

A'râf Sûresi

180. En güzel isimler Allah'ındır; bu güzel isimlerle O'na dua edin, O'nun isimleri hakkında inkâra sapanları kendi hallerine bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çekecekler!

181. Yarattıklarımız arasında hakka götüren ve onun sayesinde âdil davranan bir topluluk da vardır.

182. Âyetlerimizi yalanlayanları hiç bilmedikleri yerden adım adım yıkıma götürürüz.

183. Onlara mühlet veriyorum. Cezalandırmam çok çetindir!²⁴

24 Kur'ân Yolu, 2/629,636.

Şeyh Muhsin-i Fânî, tefsiri tercüme yapmış olmakla beraber, disiplinsiz hareketi zaman zaman yanlış tercümelere sebep olmuştur. Şimdi bu yanlışlara örnek verelim:

Örnek: Zuhurf Sûresi, âyet: 86.

Meâl: “Allahu Azimuşşan’dan başka ibadet ettikleri şeyler, şefaate muktedir değildirler. Ancak onların bazıları, bilerek müminlerin haklarında şefaate ederler.”

Görüldüğü gibi Âyette şefaate edeceklerin vasfı belirtildiği halde burada (Şehide bil-hakkı) ifadesinin tercümesi yapılmamış ve bilerek veya bilmeyerek âyetin mâna ve maksadı saptırılmıştır. Zira bu tercümeden, kendisine tapılan herhangi bir putun da şefaate edeceği mânası çıkarılabilir.

Çantay âyeti şöyle tercüme etmiş ve iyice anlaşılması için dipnotta da açıklama yapmıştır.

“Allah’ı bırakıp da tapar oldukları (putlar hiçbir kimseye) şefaate etmek (selâhiyyetine) mâlik değildir. Hakka, bizzat (kalpleriyle) bilerek şehadet edenler müstesna”.

Bu tercümeden anlaşıldığı üzere şefaate edecek olanlar bizzat bilerek Hakka şahitlik edenlerdir. Çantay 120 no.lu dipnotta şefaate edeceklerin kimler olduğunu şöyle açıklamıştır: “Dillerinin şehadeti kalplerinin tasdiklerine iktiran edenler. Bunlar (İsa) ve (Uzeyr) aleyhimasselâm ile meleklerdir. Çünkü bunlar müminlere şefaate edeceklerdir “Celâleyn”²⁵.

Nûru’l-beyân hakkında, basında müspet veya menfi birçok makale yayınlanmış, hatta Diyânet Riyaseti tarafından 27 Nisan 1340 tarihinde bu tercümenin aleyhinde beyanname yayınlanmıştır. Beyanname de şöyle denilmektedir:

“...Mevzû-i bahs olan Nûr’ul-Beyân nâmındaki Türkçe Kur’an tercümesinin şimdiye kadar çıkan ve dairemize gelen cüzlrinin tetkikinden anlaşılıyor ki işbu tercüme selahiyet-i ilmiye ve lisaniyeleri olmayan zevat tarafından yapılmıştır. Hiç olmazsa Türkçemizin bütün kudret-i ifadesini Kur’ân-ı Azimüşşân’ın tercümesinde tezahür ettirmek lazım geldiği halde, mütercimler burada bile çok geridedirler. ...fakat mütercimlerde görülen noksan yalnız bu değildir. Bunlar değil bir müfessir ve mütercim için bilinmesi zaruri olan ulûm-i âliyyeye, en basit sarf, nahiv, belâgat kavâidine de vâkıf değil gibi görünüyorlar. ...Binâen aleyh Müslümanlara haber verelim ki bu tercüme ne lisan, ne ilim itibarıyla doğru bir tercüme olmadığı gibi, bazı âyetler de bilküllüye yanlış tercüme edilmiştir. Şu halde aslına müvâfık olmayan bu tercüme katiyen şayan-i itimat değildir. Kur’an-ı Kerim ile işbu tercüme karşılaştıracak ve tercüme hakkında bir hüküm verecek kudrette olmayanları, bu tercüme tamamiyle iğfal edecek bir mahiyettedir”.

25 Çantay, Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c.3/903.

Diyânet İşleri Reisi Rifat

27 Nisan 1340²⁶

Hüseyin Kazım Kadri'nin bu beyannameye basın yoluyla cevap vermesi üzerine A.Hamdi Aksekili "Cevap mı İtiraf mı" başlıklı yazıyla tercüme eleştirmiş ve şöyle demiştir: "...ancak bu tercüme dolayısıyla tarafların karşılıklı olarak yazdıkları yazılar okunduğunda Türkçe çeviriler tarihinin 1923 ten sonra nasıl trajik bir başlangıç yaptığı kolaylıkla müşahede edilebilir..."²⁷

Merhum Ömer Rıza Doğrul, bu tercümenin tefsirî tercüme sayılamayacağı gibi aslın ifadesindeki kuvvetin de tercümede dikkate alınmadığı kanaatindedir. Ayrıca bu tercümenin halkı irşâd hususunda da yeterli olmadığını ifade etmiş ve şöyle demiştir: Nûru'l-beyân tercümesi, Kur'ân'ı tercüme ihtiyacının şiddetle hissolunduğu sırada neşrolunduğundan onun kelâmullah'dan tefeyyüz etmek isteyenler için bir menba-i irşâd olması bekleniyordu. Aceba bu tercüme, bu ihtiyacı temin etmiş midir? Biz buna evet diyemeyiz"²⁸.

Hasan Basri Çantay da bu meâl hakkında şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

"...Yukarıda işaret ettiğim eserlerden önce, "Nûru'l-bayan" adlı iki ciltlik bir kitab neşredilmişdi. Bunu yazan "Şeyh Musin-i Fâni" müstearıyla maruf "Büyük Türk Lugatı" nın değerli sahibi merhum "Hüseyin Kazım" beyin reisliği altındaki bir hey'etdir. Bu, "tefsirî" bir tercümedir. Ya'ni ne sade bir tercümedir, ne de yalnız bir tefsirdir. İkisi metinde bir arada mezc-ü cem edilmiştir. Fakat bu tefsirî tercüme parçaları, üstlerinde kendi harfleriyle yazılı bulunan âyetlerle karşılaştırıldığı zaman görülür ki ne o parçalar bu âyetlerin manâlarına, ne o ma'nâlar mezkur âyetlerin lafızlarına asla uymamaktadır. Bununla beraber tercümenin dili de bugün aradığımız dil değildir"²⁹.

2. "Kur'an-ı Kerim Tercemesi"

Tercüme eden:CEMİL SAİD (DİKEL)

İstanbul-1340/1924; Şems Matbaası, 8+720+2 sahife³⁰.

Bu Tercüme, Albay Cemil Said'in, müsteşrik Kasımirski'nin "Le Kur'ân" adındaki Fransızca Kur'an çevirisinden Türkçeye tercüme edip³¹ Arap harfleriyle yayınladığı tercümedir.

26 Muhtelif yayın organlarından naklen Cündioğlu, Bir Kur'ân Şairi, 114-115.

27 Geniş bilgi için bk. Cündioğlu, Matbû Türkçe Kur'ân Çevirileri ve Kur'ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu, 2. Kur'ân Sempozyumu, 183-184.

28 Bk. Kur'ân Nedir, s. 90-91; Akdemir, Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleleri, 45.

29 Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c.1/6.

30 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 455.

31 Cündioğlu, Türkçe Kur'ân ve Cumhuriyet İdeolojisi, s.83;

Kur'an'ın Arapça orijinal metni tercüme alınmamış, Fatiha sûresi hariç diğer sûrelerde âyetlerin tercümelerine numara verilmiştir³². Sûre başlarında sadece sûrenin adı, âyet sayısı ve indiği yer belirtilmiştir. Bazı sûrelerin isimleri tercüme edilmiş, diğerleri ise tercüme edilmemiştir.

Harfî tercüme yapmaya gayret edilmiş olmakla birlikte bu tekniği kullanmak her zaman mümkün olmamış, yer yer kelime veya cümle katmalar yahut çıkarmalar olmuştur. Zaman zaman dip notta kısa açıklamalar yapılmış, mukattaa harfler hakkında bir şey söylenmemiştir³³.

Cemil Said, tercümede Kur'ân-ı Kerim'in Arapçasından ve Türkçe tefsirlerden faydalandığını belirtirken Fransızca Kur'an çevirisinden yararlandığı konusunda herhangi bir şey söylememiştir. O, çevirinin mukaddimesinde şöyle der: "Abd-i âciz yeryüzünde Türkçe tekellüm eden (konuşan sg) milyonlarca Müslümanlara bir yadigar bırakmış olmak üzere Kur'ân-ı Azîmuşşan'ı gerek Arapçasından ve gerek müteaddid Türkçe tefsirlerden tetebbu ederek (araştırarak sg) aynen tercüme ve Türkçe şivesiyle mânanın harfiyen muhafazasına gayret eyledim. Türkçe şivesine muvafık bir tarzda tercüme edebilmek için ilavesi zaruri olan kelimeleri li maksadın (bir maksada binaen sg) ilave ettim. Çünkü başka dürlü mânayı ifade etmek mümkün değildir"³⁴.

Cemil Said'in tercümesi de basında tenkit edildiği gibi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından aleyhinde yayınlanan beyannamede bu eserin baştanbaşa muharref olduğu, esasen buna "Türkçe Kur'ân" demek caiz olmadığı gibi, "Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi" diye itimat etmenin de caiz olmadığı ifade edilmiştir³⁵.

Bu tercüme hakkında Ömer Rıza Doğrul şunları söyler: "Son seneler zarfında intişar eden diğer bir tercüme Cemil Said Bey'in yazdığı ve Cihan Kütüphanesi sahibi Mihran Efendi'nin neşrettiği Türkçe Kur'an-ı Kerim'dir. Biz Vaktiyle bu tercümeyle de uzun uzadıya tenkit ve onun kıymetsizliğini izah ve ispat etmiştik. Bugün de mütaleatımızda musırrız (ısrarlıyız. sg). Bu eser Kur'an tercümesi olmaktan ziyade Kur'ân tercümesinin tercümesidir. Kur'ân'ın mânalarını ifadeden tamamiyle aciz olan bu tercüme ilim ve edebiyat namına hiçbir kıymeti hâiz değildir"³⁶.

32 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 455.

33 Bk. Cemil Said, "Kur'an-ı Kerim Tercemesi", (mütercim ve tâbii Cemil Said, Şems Matbaası), tarih yok.

34 Cemil Said, "Kur'an-ı Kerim Tercemesi", mukaddime, s:4-5. Mütercim burada eserini, müsteşrik Kazımîrski'nin "Le Kur'ân (1832)" adındaki Fransızca Kur'an çevirisinden yararlanarak Türkçeye çevirdiğini gizlemiştir.

35 Muhtelif yayın organlarından naklen Cündioğlu, Bir Kur'a Şairi, 117. Ayrıca bk. Cündioğlu, Matbû Türkçe Kur'ân Çevirileri ve Kur'ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu, 2. Kur'ân Sempozyumu, 186. Bu beyannameye rağmen 1928'de çevirinin 2. baskısı yapılmıştır.

36 Doğrul, Kur'an Nedir, s. 91; Akdemir, Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümeleri, s. 45-46.

Bizim değerlendirmemiz de aynıdır. Aşağıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere ilmî disiplin gözetilmeden, Arap dili ve edebiyatı kuralları dikkate alınmaksızın yapılmış bir tercümedir; dolayısıyla hemen hemen her âyetin tercümesinde hata bulmak mümkündür³⁷. Aşağıdaki örnekler bu durumu açıkça göstermektedir:

Örnek: 1. Bakara 2/6-8.

6. Kâfirlere ihtarda bulunmak beyhudedir. Çünkü inanmayacaklardır.

7. Allah onların kalplerini ve kulaklarını ve gözlerini bir perde ile tahtîm etmiştir. Azîm bir azap anlar içündür.

8. İnsanlar içinde bazıları Allah ve âhiret gününe inandık, biz de müminiz derler,.....

Görüldüğü üzere 6. âyetin tercümesi eksiktir. Çünkü âyetin karşılığı tam verilmemiştir; 7. âyette tercüme bozuktur; 8. âyetin bir bölümü ise tercüme edilmiştir. Zira (ve mahum bi müminin)in karşılığı tercümede yoktur.

Bu âyetler Kur’ân Yolu’nda şöyle tercüme edilmiştir:

Bakara 2/6-9.

6. İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler.

7. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır.

8. İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde “Allah’a ve âhiret gününe inandık” derler.

Örnek : 2. Talak/1-3.

1. Ey Peygamber! Zevceleriniziancak iddetleri vaktinde tatlik ediniz. Günleri iyice tadad ediniz.Bu müddet hitam bulmaksızın ne hanelerinizden koğabilirsiniz ne de çıkarabilirsiniz. Meğer ki aşikar bir fahişe olsun. Allah’ın çizdiği hudut budur, Bunu kim tecavüz ederse nefesine zulmetmiş olur. Allah’ın (barışmanız için) bir vak’a ihdas edip etmeyeceğini bilemezsiniz.

2. İddet munkadî olduktan sonra ya nikahı tacdid veya hüsn-i suretle de müfarekat edersiniz. Adil şahitler çağırınız. Allah’ın huzurunda şahadet etsinler. İşte Allah’a ve kıyamet gününe iman edenlere bunlar tavsiye olunur. Allah kendinden korkanı mihnetten kurtaracak.

37 M.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Genel no: 4000, baskı tarihi ve basıldığı yer belli değil.

Bu âyetler Kur'ân Yolu'nda şöyle tercüme edilmiştir:

1. Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah'a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmazlar. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.

2. Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın; içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin. İşte Allah'a ve âhiret gününe inananlara öğütlenen budur. Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa, O kendisine bir çıkış yolu gösterir.

Cemil Said'in tercümesi zayıf, hatalarla dolu ve bu yüzden şiddetli tenkide uğramıştır. Buna rağmen 1932 yılı Ramazan ayında İstanbul'daki bazı camilerde Kur'ân-ı Kerim yerine bu tercümenin okunması istenmiş ve görevlendirilen hafızlara okumaları için Aydın mebusu ve Maarif Vekili Dr. Reşit Galip (v. 1934) tarafından bu tercüme verilmiştir. Reşit Galip Tercüme'yi hafızlara verirken şunları söylemektedir: "Camilerde Türkçe Kur'ân okuyacaksınız. İşte size birer tane Kur'ân veriyoruz. Evet bu tercüme belki iyi değildir. Çünkü Arapça'dan Fransızca'ya ondan da Türkçeye tercüme edilmiştir. Bununla beraber Ankara'da selahiyetli bir heyet tarafından Türkçe bir Kur'ân hazırlanmaktadır. Bundan sonra camilerde ve namazlarda onlar okunacaktır"³⁸.

3. "Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercümesi"

Tercüme eden: HEYET

Nâşir: İbrahim Hilmi Kitaphanesi, İstanbul 1344/1925-1926, Marifet Matbaası. 944 s. Arap harfleriyle Osmanlı Türkçesi. Arapça metin yok.

Lübnanlı Hıristiyan Zeki Megamiz'in tercümesi olduğu iddia edilen³⁹, fakat yayınevini mütehasıs bir ilim heyeti tarafından yapıldığını söylediği bu tercüme İzmirli İsmail Hakkı tarafından kontrol ve düzeltmeler yapıldıktan sonra basılmıştır⁴⁰.

Bu meâl hakkında İzmirli şu kaydı düşmektedir: "...Nihayet Kitaphane-i Hilmi tarafından tabedilmekte bulunan bir tercüme'yi baştanbaşa tashih etmiş, bu

38 Cündioğlu, Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi, s: 83.

39 Osman Nuri Ergin, Türk Maarif Tarihi, V/1928-1929'dan naklen Cündioğlu, Matbû Türkçe Kur'ân Çevirileri ve Kur'ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu, 2. Kur'ân Sempozyumu, 187.

40 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 481. Bu tercüme'nin Lübnanlı Hıristiyan Zeki Megamiz'in tercümesi olduğu iddia edilmektedir. Yayınevinin heyeteki yazarların adlarını yazmaması bu iddiayı kuvvetlendirmektedir.

sebeple yedi seneden beri tercüme işleriyle cidden meşgul olmuştum. Mütercim tercümede Mevâkıb tefsirini esas edinmekle tashih hususunda hemen onun hari-cine çıkmamıştım...⁴¹.

Ömer Rıza Doğrul bu meâl hakkında şunları kaydeder: “Kütüphane-i Hilmi’nin neşrettiği imzasız bir tercüme daha vardır. Kur’ân’ı tercüme gibi büyük bir işi deruhde eden bir zatın hüviyetini saklaması mahviyetkârlıktan başka bir sebebe atfolunması icap eder. Sahibi mechûl olan bu tercüme hakkındaki kanaatimiz onun da şayan-i itimat olmadığı merkezindedir”⁴².

4. Terceme-i şerife- Türkçe Kur’an-ı Kerim

Tercüme eden: HEYET:

+

Yeni Şark Kütüphanesi,. İstanbul 1926. Matbaa-i Ahmed Kamil. 6+771.

Arap harfleriyle ve Osmanlı Türkçesiyle tercüme edilmiş, âyetlerin tercümesine numara verilmiştir. Parantez içinde bazı açıklamalar olmakla birlikte dipnot ve indeks mevcut değildir⁴³. Hurûf-u mukattaa hakkında “Esmâ-i Hüsnâ’dan bazılarının ilk harfleri” olduğunu söyleyen görüş tercih edilmiş, tercümele de buna göre yapılmıştır⁴⁴. Ancak Bakara ve Âl-i İmran gibi bazı surelerin başındaki harflerin ne orijinali ne de tercümeleleri meâle alınmamıştır.

Bu tercüme, Süleyman Tevfik tarafından telif edilmiş olan “Tafsîlu’l-beyân fi tefsîri’l-Kur’ân” adındaki matbu olmayan geniş tefsirden özetlenmiştir (Recep 1344 ve Kânun-i Sâni 1926).

Adı geçen tefsir, yazıldıktan sonra basılmasına izin almak için Meşihat makamına sunulmuş, Meşihat makamı tarafından kurulmuş olan heyet (Ders Vekili Halis Efendi, Meclis-i Maarif azalarından Hacı Zihni efendi, Faiz Efendi ve Müellefat-ı Şeriyye tedkik heyeti azalarından Aydoslu Tevfik Efendi) tarafından 1323 yılında tedkik edilmiştir. Eserin heyet tarafından takdir edildiği söylenmekle birlikte Meşihat makamı tarafından basılmasına izin verilmemiştir⁴⁵.

Ömer Rıza Doğrul, Sühûlet ve Maarif kütüphanelerinin neşrettiği tercümelelerin müterciminin aynı şahıs olduğunu ve bu tercümelelere de güvenilemeyeceğini ifade ettikten sonra şunları söyler: “el-Hasıl muhtelif kütüphaneler tarafından

41 İzmirli İsmail Hakkı, Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Önsöz, IV. Adı geçen Mevâkıb Tefsiri, el-Kâşifi’nin (Farsça yazdığı) el-Mevâhibu’l-Aliyye adındaki tefsirinden merhum İsmail Ferruh Efendi’nin, ihtisaren (Türkçeye) tercümesidir. Bk. World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur’an, s. 458).

42 Doğrul, Kur’an Nedir, s. 91; Akdemir, Cumhuriyet Dönemi Kur’an Tercümeleleri, s. 45.

43 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur’an, s. 480.

44 Türkçe Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/1 in açıklaması.

45 Terceme-i şerife- Türkçe Kur’an-ı Kerim, İç kapak, s.1.

neşrolunan müteaddit tercümelemler içinde medar-i ihticac (kanıt, dayanak sg) olacak biri olmadığı kanaatindeyiz. Bazan her cümlesi muhtac-i tashih (düzeltmeye muhtaç sg) olan bu tercümelere bittabi itimad edilemez.. Yalnız Üstad-ı muhterem İzmirli İsmail Hakkı Beyefendi'nin Maâni-i Kurân ünvanıyla tahrir ve Kütüphane-i Hilmi'nin neşrettiği tercümeyle bunlardan istisnâ edebiliriz⁴⁶.

5. “Kur’an-ı Kerim Tercümesi; Türkçe Mushaf-ı Şerif”

Tercüme eden: SÜLEYMAN TEVFİK ÖZZORLUOĞLU (v. 1939)

Sühulet Kütüphanesi (Semih Lutfi) yayınları, İstanbul 1927, 4+719 s.

Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun (S.T. rumuzlu) mukaddimesiyle, Arap harfleri ve Osmanlı Türkçesiyle basılmıştır.

Bu tercümeyle de Süleyman Tevfik, kendisinin telif etmiş olduğu “Tafsîlu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân” adındaki tefsirinden hulâsa ederek hazırlamıştır⁴⁷.

Başta sûrelerin fihristi yer almakta, orijinal metin bulunmamaktadır. Âyetlerin tercümesi numaralanmış, parantez içinde açıklamalara yer verilmiştir⁴⁸. Ayrıca ihtiyaç duyulduğunda dipnotlarda da açıklamalar yapılmıştır.

6. Türkçeli Kur'an-ı Kerim

Tercüme eden: HEYET

İstanbul-1927 (2. Baskıdaki adı ‘el-Beyân fî âyâtı'l-Kur'ân'): Tabi' ve nâşiri Şark ve Meârif Kütüphaneleri, Ahmed Kâmil Matbaası. 8+576+15. Arap harfleriyle ve Osmanlı Türkçesi ile basılmıştır.

Bu tercüme de Fatih Ders-i âmlarından Osman Râşid Efendi'nin riyasetinde bir heyet-i ilmiye tarafından hazırlanmış ve “Tafsîlu'l-beyân” sahibi Süleyman Tevfik'e tashih ettirilmiştir⁴⁹

Arapça metin tercüme ile birlikte basılmış, âyetler hem Arapçasında hem Türkçesinde numaralanmıştır. Baş tarafında Ahmet Cevdet Paşa'nın takrizi, Naci Bey'in mukaddimesi, sonunda ise yine Cevdet Paşa'nın Kur'ân'daki bazı kelimelerin açıklamasını içeren bir lahikası mevcuttur⁵⁰.

Ö. R. Doğrul, bu tercümenin de güvenilmez olduğunu söyler⁵¹.

46 Doğrul, Kur'an Nedir, s.91-92; Akdemir, Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümelemleri, s. 46.

47 Bk. Türkçe Mushaf-ı Şerif 'in mukaddimesi; Aydar Hidayet, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, 119.

48 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 470.

49 Bk. Heyet, Türkçeli Kur'an-ı Kerim, İkinci Tab'ın (baskının) İç kapağı.

50 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 480

51 Doğrul Ömer Rıza, Kur'an Nedir, s.91; Akdemir Salih, Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümelemleri, 46.

7. Hulâsatu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân

Tercüme eden: MEHMET VEHBÎ EFENDİ (ÇELİK)(Hadımlı, 1862-1949).

15 cilt, İstanbul 1339-1341/1924-1926. Ahmedî Matbaası; Evkaf-ı İslâmiye Matbaası. Arapça metinle birlikte Arap harfleriyle Osmanlı Türkçesiyle basılmıştır⁵².

Âyetler aynen yazılmış, sonra tefsîrî tercümeleri verilmiş, daha sonra da tefsiri yapılmıştır. Üslûp bugüne nazaran eski, kullandığı kelimeler ağır, Arapça ve Farsça terkipler çoktur⁵³. Meâller parantez içine alınmış olmakla birlikte katmalar fazladır. Ona göre Hurûf-u mukataa müteşâbihattan olup Allah'tan başka hiç kimse bu harflerin mânasını bilemez.

Ömer Rıza Doğrul Bu eser hakkında şöyle der: “Müteaddit tefsirlere müracaatla yazılan bu eser (Hulâsatu'l-beyân), yeni nesli tatminden çok uzaktır”⁵⁴.

Çantay da bu tefsiri şöyle değerlendirir:

“...Rahmetli Mehmed Vehbi” Efendinin onbeş ciltlik “Hulâsetu'l-beyan”ı da “Nûru'l-beyân” gibi, tefsîrî tercemedir. İzahlarında me'hazler gösterilmiş olmakla beraber hem dili bugünün dilinden çok geri hem izahları “makul had”den aşırı ve ileridir”⁵⁵.

Remzi Ateşyürek de bu tefsir hakkında şöyle der: “Tefsir ilmi bakımından yetersiz kabul edilen eser bazı özellikleri sebebiyle halk nezdinde rağbet görmüştür”⁵⁶.

8. Maânî-i Kur'ân; Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi

Tercüme eden: İZMİRLİ İSMAİL HAKKI (1869-1946),

2 cilt, Nâşir: Kitaphane-i Hilmî sahibi İbrahim Hilmi. İstanbul 1343/1927,

Milli Matbaa. (I. 4+494 s.; II. 631 s. Arap harfleriyle Osmanlı Türkçesi; “Âyet-i Kerimenin Mebdeleriyle Şerh ve İzahatını Hâvidir”).

Birinci ciltte nâşirin önsözünden sonra mütercim'in mukaddimesi yer almaktadır; Fâtiha ile başlar, İsrâ sûresiyle sona erer. Sonunda fihrist ve hata-sevap cetveli bulunmaktadır⁵⁷. İkinci cilt ise Kehf sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar olan kısmı kapsamaktadır. Tüm âyetler numaralanmış, her âyetin ilk birkaç kelimesi verildikten sonra âyet tercüme edilmiştir. 576-596 sayfeleri arasında Kur'ân tarihiyle ilgili bir bölüm bulunmaktadır⁵⁸.

52 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 454.

53 Sofuoğlu Mehmet, Tefsire Giriş,370.

54 Doğrul Ömer Rıza, Kur'an Nedir ? Ayrıca bk. Akdemir Salih, Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri, 46.

55 Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c.1/7.

56 Ateşyürek, Mehmet Vehbî Efendi, DİA, XXVIII, 540.

57 İzmirli İsmail Hakkı, Maânî-i Kur'ân; Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi, İst.1927..

58 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 461-462.

İstanbul-Eren Yayınları, bu meâli “Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı” adıyla tarihsiz olarak büyük boy ve tek cilt halinde yayınlamıştır. Bu baskıda aynı sayfada Kur’ân-ı Kerim’in hem Arap harfleriyle hem de Latin harfleriyle Arapça metni verilmiş, altta da iki sütun halinde Türkçe meâl yer almaktadır. Bunun da altında dipnotlarda kısa açıklamalar yapılmış, her üç metinde de âyetler numaralanmıştır. Sol başta mütercimim önsözü, biyografisi ve eserleri hakkında bilgi yer almaktadır. Bu bölümde ayrıca mushaftaki hattın sahibi Mustafa Nâzif Kadırgalı’nın kısa biyografisi, meâlin konularına göre fihristi, sûrelerin alfabetik fihristi, Arapça ve Türkçe hatim duası bulunmaktadır.

İzmirli İsmâîl Hakkı, meâl ile ilgili olarak önsözde şunları söyler: “...Kur’an-ı Mübîn’i tercüme ve izah hususunda halkın istifadesini temin edecek olan herhangi bir tarz makbul olur. Tercüme ve izahtan maksat halkın Kur’an-ı Mübîn’i anlayarak okumaları, Fûrkan-ı Kerîm’in hidayet ve irşadından müstefid olmalarıdır. Kur’an-ı Kerîm’in ma’nâlarını ifade eden, ahkâmını bildiren tercüme ve izah maksada kâfi gelir.

Şurası unutulmasın ki hiçbir lisan Kur’an-ı Mûciz beyana hakkıyla tercüman olamaz, hiçbir tercüme aslının yerini tutamaz, hangi tercüme asıldaki işârât-i la-tifeyi, muhassanât-ı bedi’iyyeyi, nüket-i ulviyeyi kemaliyle tecelli ettirebilir? Lisan-ı Arab’a mahsus olan edevatin, selikanın iktiza eylediği nüket-i tarzı beyanı ayrı olan diğer bir lisan nasıl muhafaza eder? Nazm-ı Muhkem ile olan o letâfet, o halâvet, o ahenk hangi bir lisan ile zahir olur?

Filvâki öyle âyât-ı celîle vardır ki başka türlü tercüme olunamadığı halde tercümede yine aslın verdiği kuvvet, hâvi olduğu dakik ma’nâ bir türlü ifade olunamaz. Acaba “Fatihat-ül Kitap” Sûresi ile “ihlas” Sûresini tam bir tercüme, bir takım izahat ve tasarrufat ile şâmil olduğu dekaiki ifade kaabil midir?

Tercüme ile yalnız me’al-i münîfi, kastettiği hüküm-ü celîli irae mümkün olabilir. Halk da me’al-i celîline, maksûd-i bizzat olan hüküm-ü süphaniye vâkıf olur, hidayet ve irşadından müstefiz olur. Tercüme de elzem ve ehem olan cihet Âyât-ı Kerîme’yi yanlış ifade etmemektir, her türlü ta’zim ve tekrimimize şayan olan Kur’an-ı Azimüşşanımızın şeref-i celîline hiçbir veçhile tecavüz olunmamaktadır.

Tercümede Türkçe’nin bütün kudret-i ifadesini tecelli ettirmek, Kur’an-ı Mübîn’imizi üslûb-u âli ile tercüme etmek, tercüme-yi Türkçe’nin bir şaheseri kılmak elhak güzel bir emniyedir; fakat bu cihette muvaffakiyet mümkün olabilir mi? Ma’âni-i Kur’an’a riayet, Türkçenin kudret-i ifadesine herhalde müreccah değil midir? Baştan aşağıya kadar her ikisini cem’etmek öyle zannediyorum ki pek güç olacaktır.

İşte bundan dolayı eserimiz doğrusu tercüme değil, tavzihtir, me’al-i Münîfi beyandır, Ma’âni-i Kur’an’ı ifadedir. İşte bu gibi mülâhazata mebni eser-i âcizeye “Ma’âni-i Kur’an” ismini münasip gördüm.

Ma'âni-i Kur'an'da elfaz-ı Kur'an'iyenin müsait olduğu ma'nâlardan birini bittetik esas edindim, birtakımlarını da not olarak yazdım. Âyât-ı Celîle'nin bir kısmı ancak esbâb-ı nüzûlü ile malûm olacağından yalnız ma'ani-i münfesi-sini izah iktiza edince esbâb-ı nüzûlü zikreyledim. Ebu Müslim-i İsfahânî'den ma'ada müfessirler Âyât-ı Kur'an'iyede neshi tecvîz ettiklerinden bu hususa da dikkat ettim. Aslın ifade ettiği ma'nâyı azamî mertebede aynen ifadeye, düzgün bir tercümeyle, selikamıza uygun bir surette beyana çalıştım. Lisan itibariyle muvaffakiyet iddia edemem, belki üslûb biraz gevşemiştir, fakat öyle zannediyorum ki tercüme haşviyattan âzâdedir. Âyât-ı Kerîme anlaşılmasızın tercüme olunmamış, aslı ifade etmeyen, ma'nâyı ihlâl eden kelimeler konmamış, Nazm-ı Münzel-i Muhkem tanınmaz bir şekilde meydana çıkmamıştır.

Nazm-ı Kerîm'de zamir ile, ism-i işaretle, sıfatla beyan olunan elfâz-ı celîle merci' ile, müşarûn'ileyh ile, mevsuf ile tercüme olunmuşsa ihtimali olan mahalde üzerlerine birer hat koydum, ihtimali olmayan mahalde çizgiye lüzum görmedim. Bunun gibi, beray-i tavzih ilâve olunan kelimâtın üzerine de birer hat koydum. İsm-i fail ve sıfat-ı müşebbiheler şiveye göre bazen fil gibi tercüme edilmiş, Esmâ-i Hüsnâ, ya Türkçesiyle veya aynıyle ifade olunmuştur, çünkü Esmâ-i İlâhiye'nin her biri makama göre şerefvarid olmakla onları Lâfza-i Celâl'le veya Türkçede marûf olan diğer esma ile tercüme etmek doğru değildir. "Ma'âni-i Kur'an'da Mâ'nâ-i harfî ile mâ'nâ-i ismî bazen ilcâ-i zarûretle karışmış, me'ful-i mutlaklar makama göre türlü türlü tercüme olunmuş, bazen da hiç zikrolunmamıştır. "İnne" (enne olmalı!) ile mastar olan cümleler siyak ve sebaka göre ifade edilmiş, bâzı kere ta'lil ma'nâsı tasrih edilmemiştir. Nazm-ı Muhkem'in kelime kelime tercümesi ihtiyar olunmakla iktiza eden izahat not halinde de yazılmıştır. Âyetlerin adedinde görülen ihtilâf-ı nazar itibara alınmamış, yalnız biri kabul edilmiştir.

Âlem-i İslâm'a arz eylediğim bu tercüme ve izah hakkında Müslüman kardeşlerimin hayırhahane ihtarlarını hüsn-ü telâkki edeceğimi arz ederim.

Tevfik ve inayet Cenab-ı Rabb-ı İzzettendir."

Ömer Rıza Doğrul bu meâli şöyle değerlendirir: "Eserinin ünvanında da ilmî hüviyetini gösteren İzmirli üstadımız, diğer bazı mütercimlerin Türkçe Kur'an-ı Kerim gibi bâlâ-pervaz, hakikate gayr-i mutabık serlevhalarını ihtiyâr etmemiştir. Bu ancak onun haiz olduğu ilmî selâhiyetin bir eseridir. Üstadımızın bu ilmî salahiyeti, tercümesinde münceledir. Bu itibar ile son seneler zarfında intişar eden tercüme içinde ilmî ihtisas sahibi tarafından vücûda getirileni İzmirli İsmail Hakkı Beyefendinkidir, diyebiliriz. Bu tercüme okuyanlar, üstadın mânâyı eda ediyorken ilmin inceliklerine riayet ettiğine itimat ederek onu mütalaa edebilirler. İlim ve ihtisas nokta-i nazarından bu mevkii haiz olan bu tercüme lisan ve edebiyat nokta-i nazarından da aynı seviyede olsaydı o zaman neslimizin mü-

kemmel bir tercümeyle sahip olduğunu söyleyebilirdik. Fakat üstadın eseri bize bu muvaffakiyetin kemal bulacağını müjdelemektedir”⁵⁹.

Çantay’ın değerlendirmesi de şöyledir:

“Alim Üstad rahmetli “İzmirli İsmail Hakkı” Beyin iki cildlik “Meânî-i Kur’ân”ında ilmin icabına hayli riayet edilmiştir. Bu, ilk bakışta eserin adından da bellidir. Fakat üstadın temiz ruhundan afivler dileyerek arz edeyim ki meâllerde ne aslın, ne tercümenin lisan incelikleri üzerinde fazla durulmamış, bu cebhe- de –ihmal demeyeyim- pek acele edilmiştir.”⁶⁰

Görüldüğü üzere dönemin Kur’ân mütercimlerinin her ikisi de bu meâl tam not vermemeşlerdir.

Bizim kanaatimizce İzmirli İsmail Hakkı’nın tercümesi ilmî usûle uygun olmakla birlikte Türk dili ve edebiyatı bakımından güçlü olduğunu söylemek mümkün değildir. Meâl, harfî tercüme olmakla birlikte ihtiyaç anında maksadı ifade etmek için, orijinal metinde karşılığı olmayan, açıklayıcı kelime ve terkipler katılmıştır. İzmirli, Arap dili sarf ve nahiv incelikleri konusunda tasarrufta bulunmuş, bazen kelimeleri kendi kalıplarına göre değil, makama uygunluğuna göre tercüme etmiş, maziye müzari, müzarie mazi, ism-i fâil ve sıfat-ı müşebbehelere fiil mânası vermiştir. Diğer kelime ve edatlarla ilgili tasarrufları da bu kabildendir; ancak bunlar mânayı saptıracak türden tasarruflar değildir. Yukarıda anlatıldığı üzere maksadı daha iyi ifade edebilmek için bunları bilerek yaptığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki örnekler onun üslûbu ve ilmî kudreti hakkında bize bir fikir vereceği kanaatindeyiz.

Örnek: 1. Fâtiha sûresi 1/1-7.

Bismillahirrahmânirrahîm

Esirgeyen, bağışlayan Tanrı adıyla

(1-2-3) (Hamd-ü senâ) o Allah’a mahsustur ki âlemlerin Rabbidir, esirgeyendir, bağışlayandır, ceza gününün mâlikidir.

(4) Kulluğu yalnız sana ederiz, yardımı da ancak senden dileriz.

(5-6-7) Bizleri doğru yola, gazaba uğrayanların, sapıkların yoluna değil, kendilerine in’am ettiklerinin yoluna götür.

Örnek: 2. Münâfikûn 63/1-4.

Bismillahirrahmânirrahîm

59 Doğrul Ömer Rıza, Kur’an Nedir, s. 92; buradan naklan Akdemir, Cumhuriyet Dönemi Kur’an Tercümeleleri,

60 Çantay, Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c.I/6-7.

Esirgeyen, bağışlayan Tanrı adıyle

(1) Münafıklar sana geldikleri zaman “---Senin Allah’ın Peygamberi olduğuna şehâdet ederiz” derler. Allah bilir ki doğrudan doğruya sen Onu’n Peygamberisin. Allah şehadet eder ki münafıklar kızıl yalancılardır.

(2) Onlar bu şehadet ve andlarını canlarına, mallarına karşı kalkan edinirler de halkı Allah yolundan alıkorlar, hakikat, onların bu yaptıkları ne fenadır!

(3) Şunun için ki onlar dilleriyle iman ettiler. Sonra kalplerinde gizli olarak kâfir kaldılar da kalpleri üzerine mühür basıldı, onlar imanın hakikatini anlayamazlar.

(4) Sen onları gördüğün zaman gövdeleri hoşuna gider, söz söylerlerse sözlerine kulak verirsin, onlar sanki duvara dayatılmış ağaçlardır. Her gürültüyü korularından kendi aleyhlerinde sanırlar, onlar sana ve müminlere düşmandırlar; kendilerinden çekin. Allah’tan bulsunlar, nasıl haktan ayrılıyorlar?⁶¹

Bu örnekte İzmirli,

1. Maksudı daha iyi açıklamak için birçok kelime ve terkip katmıştır (altı çizgili kelime ve terkipler).

2. Pekıştirme edatlarının karşılığını tam olarak vermemiştir.

3. Zaman kiplerinde tasarrufta bulunmuştur (mazî yerine müzari; müzari yerine mazî mânası vermiştir).

4. Kaçınılmaz olarak yapılan bu tasarruflar, açıklığı ve akıcılığı sağlamış olmakla birlikte aslına uygunluk bakımından bir zaaf oluşturmuştur.

Aşağıdaki örnekler tercüme tekniğinde önemli yer tutan kelime, terim ve deyimler içeren cümlelerden seçilmiştir. Bunlar da bize meâl hakkında bir fikir verecektir. Buna göre:

A. Sözlük anlamının yanında İslâmî terim olarak da anlamı olan kelimelerin meâldeki durumu:

Meselâ Savm, Salât, Hac, Zekât, Umre, Nüsük, Refes, Hlîfe, Furkan, Tagût, Beyyine, Beyyinât, Emr, Dîn, Millet, Kible, Şeâir, Fidyeye. Vb.

İzmirli, bu tür kelime ve terimlerin bir kısmını tercüme ederken diğer bir kısmını aynen vermiş, bazılarını dipnotta açıklamıştır.

61 Altı çizgili olan kelimeler Kur’ân metninde karşılığı olmayan kelimelerdir.

B. Deyimlerin deyimisi tercümesi:

Örnekler:

1. Bakara/258- Tekrar İbrahim “Allah güneşi şark tarafından getirir, haydi sen de onu garp tarafından getir” deyince kâfir olan Nemrut “tutulup kalmış idi”.

2. A’râf/149- “Pişman olup” saptıklarını görünce Şayet Rabbimiz bizi bağışlamaz, bizi yarlıgamazsa biz mutlak ziyankârlardan oluruz” dediler.

3. Kehf/42- Meyvesi felâkete uğradı. Ertesi sabah o hali görünce ona harcettiği paraya karşı “el oğuşturmaya başladı”, bağın ise çardakları çökmüştü. “---Keşke Rabbime hiçbir ferdi ortak tutmayaydım!” diyordu.

4. Hakka/49-50- İçinizden Kur’ân’ı yalan sayanların bulunduğunu elbette biz biliyoruz. 50. O Kur’ân “kâfirlere bir pişmanlıktır”.

5. Kiyâme/26-29-30- Yok yok, bundan gafil olma, ne zaman can köprücük kemiklerine dayanırsa, hazır olanlara “---Yok mu bir tabip” diye sorulacak. O da dünyadan ayrılacağını anlayacak “Ve baldırları birbirine dolaşacak”. Rabbinin yanına sevk olunacağı gün, o gündür.

II. 1928-1950 Arasında (Harf İnkılabından Sonra) Yapılan Tercümeler

Bu grupta 3 adet meâl tespit edilmiştir. Bunlar tarih sırasına göre şöyledir:

9. Kur’an-ı Kerim’in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi; Tanrı Buyruğu

Tercüme eden: ÖMER RIZA DOĞRUL (1893-1952)

2 cilt, Arapça metinle birlikte LX+924 s. İstanbul 1934,

Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, Akşam Matbaası,⁶².

Doğrul, tercüme yazdığı “İlk Söz”de Kur’an-ı Kerimi aslındaki bütün kuvvet ve heyecan ile tercüme muvaffak olan bir kimsenin bulunmadığını, doğuda ve batıdaki yüzlerce mütercimnin hepsinin acizlerini itiraf ettiklerini söyledikten sonra, şöyle der: “Biz de Kur’an’ı tercüme muvaffak olduğumuzu iddia etmiyoruz. Biz de ancak Kur’an’ın mânalarını nakil ve izaha çalıştık. Bu vadide muvaffak olmak, hatta muvaffak olmak yolunda birkaç adım atmak, bizim için en büyük bahtiyarlıktır. Yalnız bu eseri, bu vadide yazılan eserlerden ayıran noktalar vardır. Okuyucularına bunları arz etmek isterim.

1- Eserin mukaddimesinde Kur’an’a ait en esaslı bahisler yazılmış, Kur’an’ın taksim ve tertibi, Kur’an’ın toplanması ve yazılması, Kur’an’ın semavî kitaplar arasındaki yeri ve eşsizliği, Kur’an’ın başlıca dini akideleri, oldukça geniş bir surette izah edilmiştir.

62 World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Kur’an, s. 455.

2- Kur'an'ı anlamak için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını bilmek lazımdır. Onun için Siret-i Muhammediye'nin başlıca vak'alarını gösteren bir hülasa yazdık.

3- Kur'an daha evvelki mukaddes kitaplardan bahseder. Onların birçok esaslarını, hükümlerini nesih veya tadil eder. Bu noktaları birer birer açıkladık.

4- Garp müsteşrikleri ve araştırmacıları Kur'an'ı tenkit etmişler ve birçok eserler yazmışlardır. Bunların tetkik ve tenkitlerini nazarı dikkate alarak yapılan itirazlara cevap verdik.

5- Hristiyan Misyonerleri, Kur'an'ın bazı ayetlerine ilişir ve birtakım fikirleri sürerler. Biz bunları da tetkik ederek bunların mahiyetini meydana çıkardık.

6- Kur'an'ın her süresini tercümeyle başlamadan evvel o sürenin mevzuları ve tarihi hakkında malumat verdik, sürelerin birbiriyle münasebetlerini gösterdik.

7- Her süreyi bahis mevzuu ettiği meselelere göre kısımlara ayırarak bu kısımların arasındaki münasebeti belirttik.

8- Kur'an'ın ayetlerini izah ve tefsir ederken asıl kaynaklara, İslam alim ve mütefekkirlerinin eserlerine müracaat ederek, onlara dayandık. Bundan başka muasır doğu ve batı alim ve mütefekkirlerinin eserlerine ehemmiyet verdik...

9- Biz Kur'an'ı tam bir kül olarak kabul ettiğimiz için onun herhangi bir ayetinin bir ayetle çatışmadığına kaniyiz. Böyle bir çatışma bulunmadığını eserin metninde ve şerhinde tam bir açıklık ile gösterdik.

10-...Eserin sonuna geniş bir indeks ilave ettik. Okuyucularımız bu indekse müracaat ederek metnini veya tefsirini aradıkları her bahsi bulabilirler.

Eserin diğer farklarını okuyucularımın takdirine bırakıyorum...⁶³

1947 de meâlin ikinci baskısını yapan Doğrul, ikinci baskının birinci baskıdan daha gelişmiş olduğunu şöyle anlatır:

1- Her şeyden evvel şunu söylemek icap eder ki, ikinci basım dilinin sadeliği bakımından birincisine üstündür.

2- Eserin giriş kısmı genişletilmiş ve Kur'an'a ait araştırmalar, Kur'an'ın en belli başlı bütün konularını içine almıştır⁶⁴.

3- Eserin...genişletilmesi icap eden her nokta...genişletilmiş veyahut yeniden yazılmıştır.

63 Tanrı Buyruğu, İlk Basımın İlk Sözü, s. III-IV. İnkılap ve Aka Kitapevi, 1980 4. Baskı (özetlenmiştir).

64 "...Okurlarımız eserin "giriş" kısmında Kur'an'a dair bilmek ve öğrenmek istedikleri her bahsin yazılmış olduğunu göreceklerdir. İslam'ın itikad ve ahlaki cephesi, İslâm'ın Kıssas-ı Enbiya'ya ait beyanatı, bu beyanatın sair Mukaddes kitaplardaki kıssalardan farkı, elhasıl İslam'ın bütün cepheleri bu giriş kısmında elden geldiği kadar geniş bir surette izah edilmiştir" (Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu, II. Baskının Önsözü).

tarafından açıklanmıştır. Büyükçınar yazdığı önsözde bu müdahalenin gerekçelerini de belirtmiş olmakla birlikte böyle bir yetkisinin olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim Tanrı Buyruğu üzerine yüksek lisans tezi hazırlamış olan İlhami Karabulut –haklı olarak- yapılan müdahalenin tamamen tahrifat olduğunu ifade etmektedir⁶⁶.

1923-1960 arasında hazırlanmış olan meâllerin en çok okunan ve istifade edilenlerinden biri de Ömer Rıza Doğrul’un Tanrı Buyruğu adındaki meâlidir. Bu meâl üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapmış olan Prof.Dr.Ali Akpınar, meâlin özellikleri hakkında genişçe bilgi vermiş ve değerlendirme yapmıştır. Biz burada bu değerlendirmenin sadece başlıklarını vermekle yetineceğiz:

Eserin Genel Özellikleri:

1. Sûreleri tanıtmaları ve sûreler arasındaki münasebetlere dikkat çekmesi;
2. Sûreleri bölümlere ayırması ve bu bölümler arasındaki münasebetlere dikkat çekmesi;;
3. Dipnotlarda kaynakları göstermesi, doğulu ve batılı araştırmacıların eserlerine başvurması;
4. Kur’ân âyetleri arasında çelişki olmadığı gerekçesiyle neshi kabul etmesi;
5. Hurûf-u mukataa hakkında görüş belirtmemesi onun eserinin genel özelliklerindedir.

Meâl bölümünün özelliklerini de şöyle sıralar:

1. Ömer Rıza’nın “Tanrıbuyruğu” adlı çalışması bir meâl-tefsir çalışmasıdır.
2. Arap dilindeki incelikleri ustalıkla tercümeyle yansıtmıştır.
3. Tercümede akıcı ve etkileyici bir üslûp kullanmıştır.
4. Deyimsel tercüme yapmıştır.
5. Yanlış anlaşılabilir ifadelerden kaçınmıştır.

5- Yazar Fatıha suresini tefsir ederken (bk. Dipnot 2) “Allah mukabilinde “Tanrı” kelimesini kullanmak doğru değildir.” Diyerek bunun sebeplerini pek güzel izah ettiği halde, nedense, eserin tamamında her yerde “Tanrı” kelimesini kullanmıştır. Müellifi bu kelimeyi kullanmaya dine ve dini meselelere karşı devrin hususi şartları zorlamış olsa gerekir. Binaaleyh bu basımda “Tanrı” kelimesini sadece “ilah” karşılığı kullanarak, diğer gerekli yerlerde, müellifin ruhunun şad olacağına da inanarak “Allah” lafzını kullandık.

6- Eserin bu baskısında, daha önceki baskılarda bulunan Kur’an-ı Kerim’in aslı konmamıştır. Ayet numaraları önceki baskılarda bulunan, hafız Osman hattı, sayfa tutmayan Kur’an-ı Kerim metnine göredir. Binaaleyh eserden istifade ederken bunun göz önünde tutulması lazımdır...”

66 Bak: Tanrı Buyruğu Ya da bir tahrifin Anatomisi, İslâmiyat, c3, sy:1-2000; Ankara, <http://kurranmeali.com/omerriza.asp>. Ayrıca Söz ve Adalet, yıl:1, sy:4-5 te yayınlanmıştır.

6. Temel kavramları tefsirî bir tercüme ile açıklamıştır.
7. Tercümede zamirlerin muhtemel farklı mercilerinden birini tercih etmiştir.
8. İrab farklılıklarından tercih ettiğini tercümeyle yansıtmıştır.
9. Bilimsel açıklamalar ışığında tercüme yapmıştır.
10. Tercih ettiği rasyonel görüşleri tercümede öne çıkarmıştır⁶⁷.

Tanrı Buyruğu'nun Üslûbunu Gösteren Örnekler:

Örnek:1. Fâtiha Sûresi1/1-7

Esirgeyen, bağışlayan Tanrı adıyla başlarım.

1. Bütün hamd o Allah'a (ki bütün) âlemlerin Rabbidir. 2. Rahmândır (esirgeyendir), Rahîmdir (bağışlayandır). 3. Din gününün sahibidir. 4. Yalnız sana kulluk ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. 5. Bizi dosdoğru yola ilet. 6. Nimetine erenlerin, 7. Gadaba uğramayanların ve sapmayanların dosdoğru yoluna!

Örnek: 2. Bakara 2/54-57.

54. Musa kavmine dedi ki: Ey kavmim! Siz o buzağıya tutulmakla nefsinize zulmettiniz Yaradanınıza sığınarak nefislerinizi öldürünüz, Yaradanınız nezdinde sizin için en hayırlısı budur. Böylece Allah ta onların tevbelerini kabul etti. Çünkü O, tevbeleri kabul edici ve (kullarını) yarlıgayıcıdır.

55-56. Hani sizler: “Ya Musa! Allah'ı apâşikâra görmedikçe senin sözüne inanacak değiliz” demiştiniz de göz göre göre sizi yıldırım çarpmıştı. Siz bir müddet bî huş kaldıktan sonra, belki şükredersiniz diye sizi yeniden dirilttik.

57. Üzerinize bulutları gölge yaptık, kudret helvası ve bıldırcın gibi nimetleri size gönderdik. “Size verdiğimiz güzel şeylerden yeyin” dedik! Onlar bize bir zulümde bulunmadılar. Belki kendi nefislerine zulmedip duruyorlardı.

Aşağıdaki örnekler de bize meâl hakkında bir fikir verecektir. Buna göre:

A. Doğrul, Kur’anda bulunup da Türkçede karşılığı bulunmayan kelimeleri meâlde Latin harfleriyle aynen yazmış ve parantez içinde veya dipnotta açıklamıştır.

Örnek kelimeler: Allah, Rab, Hamd, Bahîra, Sâibe, Vesîle ve Hâm.

67 Örnekler ve geniş açıklamalar için bk. Akpınar, Ömer Rıza Doğrul (1893-1952) ve ‘Tanrı Buyruğu’ Adlı Eseri ve Meâl Dünyasına Katkısı., Kur’ân Meâlleri Sempozyumu, I, 460-468. İzmir-2003.

1. Fâtiha/2. Bütün hamd⁶⁸, o Allah'a⁶⁹ (ki bütün) âlemlerin Rabbidir⁷⁰.

2. Mâide/103. Hak Teâlâ Bahîra, (kimsenin sütünü sağlamadığı dişi devedir, kulakları yarılr ve putların hizmetinde sayılırdı), Sâibe (putlar için salıverilen deve), Vesîle (erkek dişi ikizler doğuran, erkeği yetiştikten sonra putlara kurban edilen dişi keçi), Hâm (Sırtına binilmeyen deve) diye hayvanlar yaratmamıştır⁷¹.

Görüldüğü gibi Doğrul bu kelimeleri aynen almış, bir kısmını dipnotta, diğerlerini de parantez içinde açıklamıştır.

B. Sözlük anlamının yanında İslâmî terim olarak da anlamı olan kelimelerin meâldeki durumu:

Meselâ Savm, Salât, Hac, Zekât, Umre, Nüsük, Refes, Hlîfe, Furkan, Tagût, Beyyine, Beyyînât, Emr, Dîn, Millet, Kible, Şeâir, Fidye. Vb.

Doğrul bu tür kelime ve terimlerin bazen aslını aynen verip parantez veya dipnotta açıklamasını yapar, bazen de sadece tercümesini verir.

C. Kur'ân-ı Kerim'de deyim olarak kullanılan izafî mürekkeplerin bir kısmını düz tercüme ederken diğer bir kısmını deyimsel tercüme etmiştir.

Örnekler:

1-Bakara/215-İbnü's-sebîl – “De ki: siz malınızdan ne harcederseniz ana baba, hısımlara, öksüzlere, yoksullara, “yolda kalanlara gider”.”

2-Nisâ/92-Tahrîru rakabe –Bir mümini yanlışlıkla öldürene, bir “boyun (bir köle)” azad etmek... lazım gelir.

4-Nahl/7-İllâ bi Şıkkı'l-enfus – (Onlar) yüklerinizi öyle yerlere taşırlar ki Oraya “ancak canlarınıza yeterek” varabilirdiniz,

5-Necm/9-Kabe kavseyn – Sonra o yaklaştı, daha fazla yaklaştı, ta ki araları, “yayın iki ucu kadar veya daha az” kaldı, O da kuluna vahy ettiğini, etti.

68 Tefsîr: Allah'a hamdetmek, bize her iyiliği, her nimeti ihsan eden Allah'a karşı, bu ihsan ve in'amı yüzünden yalnız sözle değil fiil ile de tazim etmektir (Tanrı Buyruğu, s. 9; özetlenmiştir)...

69 “...Burada yalnız şunu söylemek isteriz ki: Allah, bizce Tanrının has ismidir. Bu isim, hiçbir puta takılmamıştır ve bu isim Kur'ân'da 2799 kere tekrerr eder. Hakiki hâlik Odur, hakiki Rezzak Odur. Onun bütün sıfatları Allah isminde toplanır ve bu isim onların hepsini ifade eder. Allah mukabilinde Tanrı kelimesini kullanmak doğru değildir. Çünkü Tanrı, mâbûd, ilah mukabilidir (Tanrı Buyruğu, s. 10; özetlenmiştir)...”

70 Rab, aslında terbiye mânasında mastardır, mübâlağa kasdıyla mürebbiye itlak olunur, ve terbiyenin bütün gereklerini hâiz en mükemmel mürebbî mânasını ifade eder. Terbiye her şeyi adım adım kemâline erişirmek, adım adım bütünlemektir, (Tâcu'l-arûs). ...Rab, bütün varlık âlemini icad edendir... Rab kelimesini daha başka bir kelime ile tercümeyle imkan bulamadık... Onun için Rab kelimesini de Tanrı diye tercüme etmek doğru değildir ve lüzumsuzdur (Tanrı Buyruğu, s. 10-11; özetlenmiştir)...

71 Tanrı Buyruğu, s. 163.

6-Tîn/6-Esfele sâfilîn –Muhakkak ki, biz insanı en mükemmel bir surette yarattık. (İnsan kabiliyetlerini anlamayarak putlara tapacak derecede kendini hor gördüğü için) Onu “aşağuların aşağısı” yaptık.

D. Deyimleri deyimsel olarak tercüme eder.

Örnekler:

a. Bakara/258- İbrahim benim Tanrım güneşi doğu yerinden doğduruyor, sen onu batı yerinden doğdur! demiş, “Kâfir olan donakalmıştı”.

b. A'râf/149- İsrâiloğulları buzağıya tapmanın akıl kârı olmadığını, bu yüzden saptıklarını anlayarak “pişman olunca”: Tanrımız bizi bağışlamaz ve yarlıgamazsa vay halimize, muhakkak ki ziyankârlardan oluruz! dediler.

c. Kehf/42- (Daha sonra) Onun serveti kül oldu. Sahibi bu hali görünce, bağın çökmüş çardakları karşısında “ellerini uğuşturmaya başladı”, harcettiği paraya, sarf ettiği emeğe acımaya başladı. Ve “keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak katmıyaydım” dedi.

d. Hakka/50- İcinizden onu yalan sayan (onu reddedenler) bulunduğunu biliyoruz. Kur'ân kâfirler için, “pişmanlık ve hasrettir, (iç yarasıdır)”.

e. Kıyâme/29- Hayır hayır, ne zaman can köprücük kemiklerine varır, ve “bir hekim yok mu ?” denir. (hasta) dünyadan ayrılmak zamanı yaklaştığını anlar, “bacakları birbirine dolaşır”. O gün Allah'a gidilecek olan gündür.

Değerlendirme

Hasan Basri Çantay, Tanrı Buyruğu'nun tertip ve tanzim itibariyle güzel olmakla birlikte gerek meâllerde, gerekse notlarda sayılamayacak kadar hatalar, hatta tahrifler olduğunu vurgular. Ayrıca eserin Kadiyânî mezhebi reisi Mevlânâ Muhmmmed Ali'nin İngilizce yazmış olduğu tefsirli Kur'an tercümesinin bir kopyası olduğuna dair elinde merhum Hamdi Akseki Bey'den aldığı bir mektup bulunduğunu da ekler⁷². Ayrıca eserin yayınlandığı yıllarda Doğrul'un masonluğu da zikredilerek yayın organlarında aleyhinde neşriyat yapılmıştır⁷³.

Prof. Dr. Salih Akdemir de bu tercümenin hatalardan hali olmadığını, onun da birçok âyetin tercümesinde hataya düştüğünü kaydeder⁷⁴.

Ayrıca dördüncü baskıda Ahmet Muhtar Büyükçınar tarafından yapılan müdahale de tenkit edilmiş ve Doğrul'un meâlinin tahrif edildiği görüşü ileri sürülmüştür. Nitekim Tanrı Buyruğu ile ilgili yüksek lisans tezi hazırlamış olan İlhami

72 Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c.I, s. 7.

73 Bk. Uzun Mustafa, Doğrul Ömer Rıza, DİA, IX, 490.

74 Bk. Akdemir Salih, Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri, s.47.

Karabulut yapılan müdahalenin tamamen tahrifat olduğunu ifade eder⁷⁵. Hangi konularda nasıl müdahale edildiği ise yukarıda dipnotta gösterilmiştir.

Bizden önce Ömer Rıza Doğrul'un hayatı ve Meâli hakkında ayrıntılı bir çalışma yapmış olan Prof. Dr. Ali Akpınar, sonuç olarak şunları söyler: “Ömer Rıza Doğrul'un Tanrıbuyruğu adlı çalışması, birtakım eleştiriler yanında; Türkçe'yi güzel kullanma, ayetleri bütüncül bir yaklaşımla ele alma, sûre girişlerinde ve gerekli görülen yerlerde sistematik bir biçimde tarihî bilgi, kavram bilgisi verme, Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı alıntılarla Kur'an bilgilerini karşılaştırma, müsteşriklerin İslâm aleyhindeki yanlış ve hatalı açıklamalarına cevaplar verme, tartışmalı kimi konulara akılcı bir yaklaşımla açıklık getirme bakımlarından hâlâ önemini yitirmemiş güzel bir çalışmadır. Ne var ki Ömer Rıza'nın bu çalışması Türk kamuoyunda, daha sonra yazılan ve pek çok noktada benzerlikler gösteren, hemen hemen aynı hacimde olan M. Esed'in Kur'an Mesajı kadar yankı bulmamıştır. Oysa Tanrı Buyruğu, hem daha önce yazılmış ve hem de Türkçe te'lif bir çalışmadır. Yine Ömer Rıza'nın en fazla eleştirildiği nokta olan, onun Muhammed Ali'nin tefsirinden yararlanmış olması M. Esed'in Kur'an Mesajı için de söz konusudur. Nitekim o da aynı kaynaktan yararlanmış ve bunu yer yer belirtmiştir. Bu itibarla bugün yapılması gereken, Tanrı Buyruğu'nun tüm baskılarını esas alarak, yazım hatalarına son vererek, zengin bir indeks ve lügatçe ve meâlle sayfa tutar bir Kur'an metni ile birlikte eseri yeniden Türk okuyucusuna sunmaktır”⁷⁶.

Kanaatimizce Doğrul'un Tanrıbuyruğu adındaki meâlini övenler de yererler de haklıdır. Çünkü övülecek tarafları olduğu gibi yerilecek tarafları da vardır. Salih Akdemir'in de ifade ettiği gibi Tanrıbuyruğu, kendinden önceki tercümelelere nispetle büyük tekâmül kaydetmiştir. Tercümede akıcı ve etkileyici bir üslûp kullanılmış olması, bilimsel açıklamalar ışığında çeviri yapılmış olması ve gerek Türk diline gerekse Arap diline hakimiyetin çeviriye yansımış olması ona önceki tercümelerden farklı bir mevki kazandırmıştır.

Hakkında yapılan övgülerle birlikte Tanrıbuyruğu hatasız değildir. Ömer Rıza Doğrul'un her iki dile hakimiyetine rağmen üslûbu güzelleştirme ve akıcılığı sağlama adına bazı kusurları göze aldığı görülmektedir. Örnekler:

Bakara/13. “Onlara herkes nasıl inandıysa, siz de inanın! Denildiği zaman ‘biz de avanaklar gibi iman mı edelim’ derler” meâlindeki âyette:

“en-nâs” kelimesi “herkes” diye çevrilmiştir. Oysa bu kelime “insanlar” anlamındadır. Çeviri “insanlar nasıl inandıysa, siz de inanın!” şeklinde olmalıdır.

75 Ahmet Muhtar Büyükçınar'ın müdahaleleri hakkında geniş bilgi için bk. İlhami Karabulut, Tanrı Buyruğu Ya da bir tahrifin anatomisi (Mezuniyet Tezi), İslamiyat, c. 3 sayı:1, Ankara; <http://www.kuranmeali.com/omerriza.asp>

76 Akpınar, Ömer Rıza Doğrul (1893-1952) ve ‘Tanrı Buyruğu’ Adlı Eseri ve Meâl Dünyasına Katkısı., Kur'an Meâlleri Sempozyumu, I, 472. İzmir-2003.

Zaten herkes değil, bir kısım insanlar inanmıştır.

Bakara/17. “Halleri o kimsenin haline benzer ki ateş yakar, onunla etrafı aydınlanınca Allah...aydınlığını giderir, karanlıklar içinde bırakır, onlar da görmez olurlar”.

Burada âyetin aslına uygun olarak “Onları karanlıklar içinde bırakır” şeklinde tercüme edilmesi gerekir. Doğrul, “onları” kelimesinin karşılığı olan “hum” zamirini tercüme etmemiştir.

Bakara/36. “...’bir zaman için arzda ikamet edin; geçinin’ dedik.” meâlindeki cümle aslına uygun değildir. Zira cümle inşaî değil, ihbarî bir cümledir. Yani âyette emir kipleri yoktur, tercümede ise “ikamet edin, geçinin” şeklinde iki emir kipi kullanılmıştır. Âyet aslına uygun olarak şöyle tercüme edilmelidir: “... ‘Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde yerleşecek bir yer ve faydalanacak şeyler vardır’ dedik”.

Yer yer eksik tercümeleri (bk. Kamer 54/6, 19), cumhurun kıraatini değil diğer kıraatleri tercih ettiği olmuştur (bk.Kamer/14).

Bu örnekler fahiş hatalar olmamakla birlikte tercümede bir disiplinsizliği gösterir, hatta bazen anlam kaymalarına da sebep olabilir; Kur’ân tercümesinde bu tür hatalar göz ardı edilemez. Ayrıca Doğrul’un zaman zaman dipnotlarda yapmış olduğu aşırı tevilleri de bunlara ekleyebiliriz⁷⁷.

10. Hak Dini Kur’an Dili: Yeni Meâlli Türkçe Tefsir

Tercüme eden: ELMALILI M. HAMDİ YAZIR (1878-1942)

T.C. Diyanet İşleri Reisliği. İstanbul 1935-1938, Ebuuzziya Matbaası. 9 cilt.

Latin harfleriyle baskı.

Türkçede yazılmış en kapsamlı ve ayrıntılı Kur’an tefsiridir. TBMM. nin 1925 yılı bütçesi görüşülürken aldığı karar gereği Diyanet İşleri Reisliğinin, yaptığı anlaşma ile Kur’ân-ı Kerim’in meâlini yazma görevi, Millî Şair Mehmet Akif’e, tefsiri de müfessir Elmalılı M. Hamdi Yazır’a verilmişti. Daha sonra Mısır’a gitmiş olan Akif’in bazı nedenlerle bu görevden çekilmesi üzerine, hem tercüme hem tefsir yazma işi Hamdi Efendi’nin uhdesinde kalmıştır. Görevi üstlenen Hamdi Efendi ile Diyanet Riyaseti arasında yapılan anlaşmada tefsirde bulunması istenen özellikler aşağıda dipnotta gösterilmiştir:⁷⁸ Meâle yönelik ya-

77 Örnek olarak bk. Tanrı buyruğu, I, 121, 33 no.lu dipnot.

78 Evvelâ âyet veya âyetler yazılacak, altına meâl-i şerif ve bunu müteakip de tefsir ve izah yazılacaktır. Tefsir ve izah kısmında aşağıdaki noktalar ele alınacaktır:

1. Âyetler arasındaki münasebetler,
2. Nüzûl sebepleri,
3. Kıraat-ı aşereyi geçmemek lazımdır,

pılanlar ise şunlardır:

- a. Sûre başlarında sûrenin ismini, şayet var ise muhtelif isimlerini,
- b. Var ise nüzul sebebini,
- c. Ayetlerin sayısını,
- d. Kelimelerin sayısını,
- e. Harf sayısını,
- f. Fasıla harflerini,
- g. Sûrenin Mekkî veya Medenî oluşunu açıklamıştır.

h. Kur'an metninden bir veya birkaç âyet Arap harfleriyle yazılmış, altında Latin harfleriyle meâli, sonra da tefsiri yapılmıştır.⁷⁹

i. Elimizde mevcut 2. baskıda âyet sonlarına durak işareti yapılmış olmakla birlikte ne âyetlere ne de tercümelerine numara verilmemiştir. Âyet sonlarına yapılan durak işaretleri meâllerde de aynen uygulanmıştır. Daha sonraki baskılarda hem âyetlere hem de tercümelerine numara konulmuştur.

Elmalılı'nın meâlini değerlendirmeden önce kendisinin bu konuda söylediklerini dikkate almak faydalı olacaktır. Elmalılı tefsirin mukaddimesinde şunları kaydeder:

“Meâlin mümkün olduğu kadar sâde ve vecîz olmasına gayret ettim. Bununla beraber şimdiye kadar mukarrer olan edebiyatımızda kullanıla kullanıla lisânımızın öz malı olmuş kelimeleri, klişe hâline gelmiş bazı terkîbleri veya cemileri iktizâsına göre kullanmakta taassuba sapmadım. Meselâ ‘hamd’e ‘‘hamd’’, ‘rahmet’e ‘‘rahmet’’, ‘hidâyet’e ‘‘hidâyet’’ dedim. ‘Zulmet’e karanlık dedimse ‘nûr’ ve

4. İcabına göre terkîp ve kelimelerin lisanla ilgili izahatı,

5. İtikatça Ehl-i sünnet mezhebine ve amelce Hanefî mezhebine riayet olunarak âyetlerin tazammun ettikleri dinî, şer'î, hukukî, ictimai ve ahlâkî hükümler ve işaret ettiği, alakalı bulunduğu hikemî ve ilmî bahislerle ilgili izahat; bilhassa mevize ve tezkir ile ilgili âyetlerin mümkün merteye genişçe izahı; ilgili veya münasebetli olduğu İslâm tarihi vakaları,

6. Frenk müelliflerince yanlış veya tahrif yoluyla şeylerin ileri sürüldüğü görülen noktalarda dikkat çekmeyi ihtiva eden not,

7. Baş tarafa mühim bir mukaddime ile Kur'an'ın hakikatinin ve Kur'anla ilgili bazı mühim meselelerin izahı yapılacaktır”

Tefsirini bu iskelet üzerine kurmuş olan Elmalılı, tefsirinin baş tarafına, gerçekten çok değerli bir mukaddime yazmıştır. Bu mukaddimede tefsirini yazış tarzını ve Kur'an'la ilgili bazı terimleri izah etmiş; özellikle tercüme, meâl, tefsir ve tevil hakkında fevkalade önem taşıyan bilgiler vermiştir. Elmalılı burada, Kur'an'ın, Allah'tan başka kimsenin yapamayacağı canlı bir dokuma ile dokunduğunu, lafız mânânın, mâna lafzın ayinesi halinde sonsuz beyan parıltılarıyla parlatıldığını, dolayısıyla aynen tercümenin mümkün olmadığını, kaydetmektedir.

79 İsmet Ersöz, Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, 174-175.

‘ziyâ’ yerine “aydınlık ve ışık” demek için ısrâr etmedim. ‘Gök’ yerine “semâ”yı tercih ettiğim mevki’ oldu. Ekseriya “gökler ve yer” dedimse, bazen da, “semâvat ü arz” demek daha hoşuma geldi.

“Güneş ve ay” dedim; lâkin “güneşi ve ayı” diyemediğimde “sems ü kamer”i tercih ettim. Bütün halk “Rabbü’l-âlemîn”i tanırken, “âlemlerin Rabbi” demekte fâideden ziyâde zarar gördüm. “Sırât-ı müstakîm” yerine, “müstakîm sırât” diyemedim. “Doğru yol” dediğim zamanda sırâtın nüktesiyle, istikâmetin zevkindan bir şey zayi olduğunu hissettim.

Edebîyatımızın yüksek ve cem’iyetli nümûnelerinden olan iktibâs, irâd-ı mesel, mülemma’ gibi güzel sanatlardan, pek az olmakla beraber, makâmına göre tek tük istifâde etmekten de hâli kalmadım. Hâsılı, nassın asıl mânasından mümkün mertebe uzaklaşmamak için, esâsı Arabî ve Fârisî’den alınmış olan kelimeler kullandım. Lisânımızda mukabilini bulamadığım veya başka mâna ifade ettiğini gördüğüm kelimeleri, tefsirine mürâcaat edilmek üzere aynen iktibas eyledim. Türkçe söylenen bir sözün şerh ü tefsire değeri olmamak lâzım geleceği iddiâsında bulunmadım.

.....

Yerinde ‘kurultay’ dedim, yerinde ‘ultimatom’ demekten çekinmedim. Yazı lisanımızda pek şâyi’ olmayan bir takdim ve te’hir yaptımsa, muhakkak muhâvere lisânımızda mevcûd olduğu için yapmışımdır. Eğer nâdir bir isti’mal aldım ise, makâmında nâdir olmasından dolayı almışımdır. Biz, zaman olur “şu kuşa bak” deriz. Diğer bir zaman da olur “bak şu kuşa” deriz. Sırası gelir “bahar geldi” deriz. Bir sırası da gelir, “geldi bahâr” deriz. Fakat nesir yazılarımızda ekseriyâ evvelkileri yazarız diye, lüzûmu halinde nazımda yaptığımız gibi ikinciye ihtiyâr ettiğimizden dolayı, şîve-i lisâna muhâlif zannedilmemeli de, nüktesi aranmalıdır. “Çamlıca’nın manzarasına bayıldım” demeyip de, “Bayıldım manzarasına şu Çamlıca’nın” dediğimiz zaman hata etmiş değil, bir nükte sarfetmiş oluruz...”⁸⁰

Hamdi Yazır’ın oğlu Muhtar Yazır ikinci baskının önsözünde bu meâl hakkında şunları söyler: “...Dikkat edilirse Terceme yerine Meal tâbiri kullanılmıştır. Bunun elbette hususî bir mânası ve ehemmiyeti vardır. Nitekim Hamdi Efendi tarafından Meal olarak yapılan tercemelerin bir hususiyeti bulunduğu derhal göze çarpmaktadır. Meallerde Kur’an’ın ifade tarzına aynen riayet edilmiş, cümle teşkil tarzı ve nahvi aynen bırakılmış, ifadeler Türkçe şive ve üslûba göre değiştirilmemiştir. Yalnız her Arapça kelime yerine Türkçesi konulmakla iktifa edilmiş, metinlere ne bir kelime ne de bir harf ilâve edilmemesine çalışılmıştır.

Kur’an’daki âyetlerin meal olarak bu şekilde Türkçeye nakli ve bu nakilde Türkçenin nahiv ve cümle teşkili kaidelerine, âhenk ve edâsına riayet edilmemesi

daha o zamanlar itirazlara ve tenkidlere sebebiyet vermiştir. Arapçanın nahvine ve cümle teşkili usullerine göre aynen muhafaza edilmiş olan ifade tarzı birçoklarınınca beğenilmemiştir.

Bununla takip edilen maksadı anlamayanlar ve terceme yerine meal denilmekteki inceliği kavrayamayanlar, Hamdi Efendiyi bu bakımdan tenkid etmekten çekinmemişlerdir⁸¹.

Elmalılı'nın Türkçesi hakkında tebliğ sunmuş olan Doç. Dr. Ali Yılmaz, şu sonuçları çıkarmaktadır:

“- Meâlin sade ve vecîz olmasına gayret sarf etmiştir.

- Aslı Arapça ve Farsça olsa da dilimizin öz malı olmuş kelime ve terkipleri olduğu gibi kullanmıştır.

- Herkesin bilip kullandığı varken başkasını tercih etmemiştir.

- Yerine göre nassın asıl mânasından uzaklaşmamak için Arapça ve Farsça kelimeleri tercih etmiştir.

- Bunları asıl dilindekine göre değil Türkçede kazandığı mâna ve tarz ile kullanmıştır.

- Gerektiğinde ve yeterli olduğunda Türkçe kelimeler kullanmakta sakınca görmemiştir. Bunların şerh ve tefsirde yeterli olmayacağı şüphesine düşmemiştir.

- Dilimizde karşılığını bulamadığı kelimeyi aynen iktibas edip, sonra açıklamıştır.

- Uygun düşmüş ve gerekli olmuşsa batı dillerinden gelen kelimeleri de kullanabilmiştir.

- Bir nükte varsa devrik cümle kullanmaktan çekinmemiştir⁸².

Ali Yılmaz değerlendirmesine şunları da ekler:

“Merhum Müellif âyetlerin meâlinde Kur'an'ın asıl metnine bağlı kalmaya özen göstermiştir. Fakat bu her yerde güzel bir meâlin ortaya çıkmasını sağlamamıştır. Aksine tefsir üzerinde duracak arkadaşlar ne derler bilmem ama, bence bazen pek garip bir ibarenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Metne bağlı kalmaya çok özen gösterdiği halde, bazen buna uymadığı görülür⁸³.

Hasan Basri Çantay, Hak Dini Kur'an Dili'nin şaheser ve bu alanda yüksek bir “erkani harbiye haritası” gibi olduğunu itiraf ettikten sonra şöyle der: “Bundan daha çok dini ilimlerle ilgili olanlar istifade edebilirler. Halk ve bugünün

81 II. Baskının önsözü, s. VIII-IX.

82 Yılmaz Ali, Elmalılı Hamdi Yazır'ın Türkçesi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır,34-35.

83 Yılmaz Ali, Elmalılı Hamdi Yazır'ın Türkçesi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır,42.

münevverleri arzu edilen tam faideyi sağlayamazlar. Bununla beraber merhum üstadın bu acize bizzat beyan buyurduğu gibi o eserin “meal” kısmı tefsir cephesi kadar hem kuvvetli değil hem akın değildir. Daha doğrusu üstadımız meallerin terceme şeklini alıvermesinden korkmuş, bu yola gitmeye bir türlü rıza göstermemiştir”⁸⁴.

Bizim tespitimiz:

-Elmalılı, meydana getirdiği bu şaheserde, tefsir kısmında Türkçenin ifade kudretini ustaca gösterdiği halde, Kur’an yerine ikame edilmesi endişesiyle bu güzelliği meâlden esirgemiştir.

- Meâlde Kur’an’ın ifade tarzına aynen riayet etmiş, cümle yapısını Arapça metni dikkate alarak kurmuş, ifadeler Türkçe üslûba göre değiştirilmemiştir. Bu da meâlin anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

-Arapçanın nahiv kurallarını Türkçeye uyguladığı için çok yerde devrik cümle kullanmış, Arapça ve Farsça terkipler kurarak üslûbu feda etmiştir.

Meâli bu alandaki ihtisas sahiplerinin dışındakilerin, özellikle bugünkü neslin tam olarak anlaması mümkün değildir.

Aşağıdaki örnekler Elmalılı’nın meâldeki üslûbu ve meâlin diğer bazı özellikleri hakkında bir fikir vereceği kanaatindeyim:

Örnek: 1. Fâtiha Sûresi, 1/1-7

1. Bismillahirrahmânirrahîm

2. Hamd, O rabbü’l-âlemîn, 3. O rahmân rahîm, 4. o din gününün mâliki Allah’ın . 5. Sade sana ederiz kulluğu, ibadeti ve sade senden dileriz avni, inayeti yâ rab! 6. Hidayet eyle bizi doğru yola. 7. O kendilerine in’âm ettiğin mesutların yoluna; ne o gadab olunanların ne de sapkınların.

Örnek: 2. Bakara 2/54-57.

54. Ve bir vakit Musa kavmine dedi ki: “Ey kavmim cidden siz o danaya tutulmanızla kendinize zulmettiniz gelin bârinize dönün, tevbe edin de nefislerinizi öldürün, böyle yapmanız bâriniz yanında sizin için hayırlıdır”. Bu suretle tevbenizi kabul buyurdu. Filhakika o, öyle tevvâb öyle rahîmdir.

55-56. Ve bir vakit “Ya Musa, dediniz: Biz Allah’ı âşikâra görmedikçe senin sözünle asla inanmayacağız ”bunun üzerine sizi o saika yakalayiverdi bakınıp duruyordunuz. Sonra sizi şükredesiniz diye ba’s badelmevte mazhar ettik.

57. Ve üstünüze o bulutu gölgelik çektik, ve “size kısmet ettiğimiz hoş rızıklardan yeyin” diye üzerinize hem kudret helvası, hem bildircin indirdik, zulmü,

84 Çantay, Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c.1/7.

bize etmediler lakin kendilerine ediyorlardı.

Örnek: 3.

Aşağıdaki örnekler de bize meâl hakkında bir fikir verecektir. Buna göre:

A. Kur’anda bulunup da Türkçede karşılığı bulunmayan kelimeleri Elmalılı meâlde Latin harfleriyle aynen yazmış ve tefsirde açıklamıştır.

Örnek kelimeler: Allah, Rab, Hamd.⁸⁵ Bahîra, Sâibe, Vesîle ve Hâm.⁸⁶

1. Fâtiha 1/2. Hamd, O rabbü’l-âlemîn, O rahmân rahîm, din gününün mâliki Allah’ın.⁸⁷

2. Mâide 5/103. Ne Bahîra, ne Sâibe ne Vesîle ne Hâm’dan hiç birini Allah meşrû kılmadı⁸⁸.

Kelimelerin açıklanması için dipnotlara bakınız.

B. Sözlük anlamının yanında İslâmî terim olarak da anlamı olan kelimelerin meâldeki durumu:

Meselâ Savm, Salât, Hac, Zekât, Umre, Nüsük, Refes, Hlîfe, Furkan, Tagût, Beyyine, Beyyinât, Emr, Dîn, Millet, Kible, Şeâir, Fidyе. Vb.

Elmalılı, bu tür kelime ve terimlerin çok yerde aslını aynen verip tefsir kısmında açıkladığı gibi bazen tercümesini verdiği de olur.

85 Fâtiha ½.

86 Mâide 5/103.

87 Tefsir: “Allah, Mabudu Hakkın ismihasıdır. Daha doğrusu ismi zattır ve ismi alemidir. Yani Kur’ân bize bu zatı ecellüâlayı, sıfatı kemaliyesi ve esmai hüsnasile tanıttik bizim ve bütün âleminin Ona olan nisbet ve alâkamızın bildirecektir. ...”(Hak Dini Kur’an Dili, I, 18).

Rab, aslında terbiye mânasına bir mastar olduğu halde mübalağa kasdıyla mürebbiye itlak edilmiştir ve masdarında rububiyet denilmiştir ki çok âdil yerinde “adl” denilmesi gibidir. İşte bu mübalağa manasından dolayı Rab sade mürebbî müradifi değil aynı terbiye gibi olan ve binaen aleyh istilâ, isti’lâ, inâyet, tedbir, zabt ve tasarruf telkin ve irşâd teklif, emr-ü nehiy, terhib, taltif, takdir gibi terbiyenin bütün levazımına malik kuvvetli ve ekmel bir mürebbî demek olur. ...”(Hak Dini Kur’an Dili, I, 63).

“Hamd, ihtiyarî bir ihsana veya onun mebdeî olan bir hüsne karşı inşirah ile sahibine tazim ifade eden bir zıkr-i cemildir. ...”(Hak Dini Kur’an Dili, I, 56).

88 efsir: Cahiliye ahali bir dişi deve beş batın doğurur ve beşinci erkek olursa kulağını “bahr” ederler, yani yararlar, salıverirlerdi ve artık ne sağarlar ne binerler, ne kullanırlardı ki “bahiyre” budur. Saniyen, bir adam başına bir dert geldiği ve meselâ hasta olduğu zaman “şifa bulur sam nakam saibe olsun” diye nezreder, bahiyre gibi salıverir, intifamı tahrim eylerdi, Salisen, koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa ilahlarının olurdu. Şayed ikisini birden doğurursa “vasalet ahahu” derler, bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi ki vasiyle de budur. Rabian, bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa onun sırtını haram addederler ve hiçbir sudan ve mer’adan menetmezler “kad hamiyе zahrahu” derlerdi ki hamî, hâm” da budur (Hak Dini Kur’an Dili, III, 1823).

C. Kur’ân-ı Kerim’de deyim olarak kullanılan izafî mürekkeplerin bir kısmını normal tercüme ederken diğer bir kısmını deyimsel tercüme etmiştir. Bazen de Arapça ifadeyi aynen alıp tefsirde açıklamıştır.

Örnekler:

1-Bakara/215-“İbnü’s-sebîl” – “De ki: verdiğiniz nafaka ana baba, en yakınlar, öksüzler, biçareler, “yolda kalmışlar” içindir”.

2- Nisâ/92-“Tahrîru rakabe” – Kim bir mümini hatârâ öldürürse mümin “bir esir azad etmesi”... lazım gelir,

3-Nahl/7-“İllâ bi Şıkkı’l-enfûs” –Ağırlıklarınızı da yüklenir, “canlarınızın yarısını tüketmeden” varamayacağınız beldelere kadar götürürler,

4-Necm/9-“Kabe kavseyn” – Sonra yaklaştı da tedelli etti, “Kabe kavseyni ev ednâ” oldu da verdi kuluna verdiği vahyi.

5-Tîn/6-“Esfele sâfilîn” - Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra da çevirdik “Esfel-i sâfilîn’e” kaktık.

D. Deyimlerin deyimsel tercümesi:

Örnekler:

1. Bakara/258- Allah güneşi Meşrıktan getiriyor, haydi sen onu Mağribden getir” deyiverince o küfreden herif “donakaldı”.

2. A’râf/149- Vaktaki “ellerine kırağı düşürüldü” ve cidden sapmış olduklarını gördüler.

3. Kehf/42- Derken bütün serveti istilâ ediliverdi, bunun üzerine ona yaptığı masraflara karşı “avuçlarını oğuşturdu kaldı”...

4. Hakka/50- Bununla beraber biz biliyoruz ki sizden inanmayanlar var. Ve her halde o (Kur’ân sg)”, “kâfirler üzerinde bir hasrettir”.

5. Kıyâme/29- Hayır hayır, ne zaman ki o can köprücüklerine dayanır, Ve denilir: kim var bir okuyacak? “Ve dolaşır el ayak: bacağa bacak”. Rabbinadır o gün yalnız mesâk.

11. Kur’an-ı Kerim (Tasnifli ve Fihristli Türkçesi)

Tercüme eden: ÖMER FEYZİ MARDİN,

İlahiyat Kültür Telifleri Basım ve Yayım Kurumu, İstanbul-1950, Acun Basımevi. 824+1 sahife⁸⁹.

89 World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Kur’an, s. 462.

III. 1951-1960 Arasında Yapılan Tercümeleler

Bu grupta 6 adet meâl tespit edilmiştir. Bunlar tarih sırasına göre şöyledir:

12. Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm

Tercüme eden: HASAN BASRÎ ÇANTAY (1887-1964)

3 cilt, İstanbul 1952-1953 İsmail Akgün Matbaası, 1236 sayfa.

I.c:1952, 440 s; II.c: 1953 , 441-861; III.c: 1953, 867-1236 s.⁹⁰.

1984 ofset baskısında orijinal metin sayfa sayfa Arap harfleriyle, tercüme Latin harfleriyle basılmış, her iki metinde de âyetlere numara verilmiştir

I. cildin başında Prof. Dr. Kâmil Miras'ın takrizi, sonunda ise indeks yer almaktadır. Çokça parantez kullanılmış olmasına rağmen, ihtiyaç anında dipnotlarda daha geniş açıklamalar yapılmıştır. Süre başlarında sürenin adı ve sıra numarası yazılmış, diğer açıklamalar dipnota bırakılmıştır.

Çantay, meâlin mukaddimesinde daha önce yapılmış tercüme ve meâlleri tenkit etikten sonra özet olarak şöyle der:

“Görüyoruz ki elde halkın da, münevverlerin de hep birden aradığı faideyi te'min edecek “izahlı meâli kerim” yoktur. Mevcutlarında ya hem dili ve şivesi pürüzlü, hem gidişi münafık, iyi (iki ?) yüzlü; ya görünüşte dili oldukça akık, fikri ve mezhepi sapık, ya dil yanı şöyle böyle usta malı, tedkik ve teknik tarafı hatalı; ya dili çok zayıf, ilmi ve görünüşü bugünün ihtiyacına göre pek hafif; yahud dili üzgün, ilmi seviyelerden cidden üstündür.

Gerek bu noktaları, gerek son zamanlarda “Kitâbı Mukaddes” şirketlerinin bütün köylerimize varıncaya kadar “Türkçe İncil”leri ve benzerlerini yaymak suretiyle hızlandırdıkları fa'âliyetleri göz önüne alarak, âmmenin zevk ve istifâde ile, yorulmadan ve usanmadan okuyabileceği bir izahlı “Meâli Kerim”in vücuduna kat'î ihtiyaç bulunduğunu takdîr ve teslim etmemek mümkün değildir”.

Çantay'ın meâllerde bulunması gereken özelliklerle ilgili görüşleri tebliğin baş tarafında sunulmuştur. Çantay bu görüşlerini anlattıktan sonra şöyle der:

- “Bu saydığımız bütün lâzimelere siz izahlı “Meâli Kerîm” de dikkat ve i'tinâ ettiniz mi?

- Evet, vüs'um nisbetinde. Bu uğurda uzun yıllarımı vakfettim, göz nuru dökerek titiz, yorulmaz ve usanmaz bir sa'y ve ihtimam sarfettim. Bununla beraber izahlı Meâllerin yüzde yüz muvaffak olduğunu iddiâ edemem. Haddimi bilirim, onu çiğneyip öteye gidemem. Ancak bunun, kendinden evvelkilere nisbetle, âdetâ derli toplu ve yepyeni bir eser, bundan sonra yazılacaklara da bir çığır, bir

90 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 451.

örnek ve rehber teşkil edeceğine inanıyorum.

...

Şunu tekrar arz edeyim ki Kur’ânı Kerimin meâllerinde ne kadar olgunluk hasıl olursa olsun Allah kelâmının tam hakkını verebilmek hiçbir vech ile kabil olmayacaktır”⁹¹.

Diğer meâller için verilen bazı örnekler burada da verilirse bu meâlin üslûbu ve özellikleri hakkında bir fikir edinmemize yardımcı olacaktır.

Örnek: 1. Fâtiha Sûresi 1/1-7

Bismillahirrahmânirrahîm

1-3. Hamd olsun âlemlerin Rabbi, Rahmân Rahîm, Din gününün (tek) sahibi ve mutasarrıfı -Allah’a.

4. Yalnız sana ibadet (kulluk) ederiz, yalnız senden yardım isteriz.

5-7. Bizi doğru yola, kendilerine ni’met verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil.

Örnek: 2. Bakara 2/54-57.

54. Ve hani Musa, kavmine: “Ey kavmim siz buzağıya tutulmakla (onu tanrı edinmekle) şüphesiz kendinize yazık etmişsiniz. Hemen Yaradanınıza tevbe edip nefislerinizi öldürün (ıslah edin), Böyle yapmanız Yaradanınız katında, sizin için çok hayırlıdır” demişti de (Allah da) tevbelerinizi kabul etmişti. Çünkü O, tevbeleri en çok kabul edenin, en çok esirgeyenin, ta kendisidir.

55-56. Bir de hatırlayın o zamanı ki siz (Musa ile birlikte Allah’a karşı özür dilemek, onun emirlerini dinlemek üzere çıktığınız vakit) “Ey Musa, biz Allah’ı apâşikâra görünceye kadar sana katiyen iman etmeyiz” demiştiniz de gözünüz bakıp dururken sizi o yıldırım (sayha) çarpmıştı. Sonra ölümünüzün arkasından sizi yine diriltmiştik. Gerekli ki şükredesiniz.

57. Ve (“Tih” de güneşin sıcaklığından korunmanız için) üstünüze (ince bir bulut gölge yapmış, size (orada) kudret helvasıyla yelwe kuşunu indirmiş, “size rızık verdiğimiz şeylerin iyilerinden, güzellerinden (en temiz ve helal olanlarından) yeyin” (onları gizlice saklayıp ve biriktirip de nankörlük ve tamakârlık etmeyin demiştik). Onlar (o nankörlükleriyle) bize zulmetmemişler, fakat kendi kendilerine zulmetmişlerdi.

91 Hasan Banri Çantay, Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c.I/9.

Örnek: 3

A. Çantay Kur’anda bulunup da Türkçede karşılığı bulunmayan kelimeleri meâlde Latin harfleriyle aynen yazmış ve parantez içinde veya dipnotta açıklamıştır.

Örnek kelimeler: Hamd.⁹² Bahîra, Sâibe, Vesîle ve Hâm.⁹³

1. Fâtiha/2. Hamd olsun âlemlerin Rabbi, Rahmân Rahîm, Din gününün (tek) sahibi ve mutasarrıfı Allah’a⁹⁴.

2. Mâide/103. Allah ne “Bahiyre”den, ne “Saibe”den, ne “Vasiyle”den ne de “Hâm”dan hiç birini (meşru’) kılmamıştır⁹⁵.

B. Savm, Salât, Hac, Zekât, Umre, Nüsük, Refes, Hlîfe, Furkan, Tagût, Beyyine, Beyyinât, Emr, Dîn, Millet, Kible, Şeâir, Fidyе, vb. sözlük anlamının yanında İslâmî terim olarak da anlamı olan kelimelerin meâldeki durumu:

Çantay da bu kelimelerin bir kısmını tercüme ederken bir kısmının aslını kullanmış, bazen parantez içinde bazen da dipnotta açıklamalar yapmıştır. hem parantezi hem de dipnotu çokça kullandığı için üslûbu ve akıcılığı feda etmiştir. Elmalılı’ya nispetle tercümesi daha çoktur.

C. Kur’ân-ı Kerim’de deyim olarak kullanılan izafî mürekkeplerin tercümesi:

Örnekler:

1-Bakara/215-İbnü’s-sebil – De ki: maldan vereceğiniz şey (evleviyetle) ananın, babanın, akrabanın, yetimlerin, yoksulların, “yol oğlunun (müsafirin” hakkı) dır.

2-Nisâ/38-Riâennâs - Mallarını “insanlara gösteriş için” sarfedenler (i de Allah sevmez),

3-Nisâ/92-Tahrîru rakabe – Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse, mümin “bir köleyi azad etmesi”... lazımdır.

92 Fâtiha ½.

93 Mâide 5/103.

94 Dipnot:3. Hamd, İhtiyarî yapılan bir iyiliği veya başlangıcını saygı ile, gönül hoşluğu ile öğüp anmaktır, yahut o sûretle olan öyğü ve anıştır (Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, I, 12).

95 Dipnot:72. Cahiliye adamları bir dişi deve beş batın doğurur, beşinci erkek olursa onun kulağını yararlar, salıverirdi. ne sağarlar ne binerler, ne kullanırlardı. “Bahiyre” budur ki: “Bahır=yarmak” dandır. Bir adamın başına herhangi bir dert gelirse ondan halas için (putlar namına adak yapar), muradı hasıl olunca onu salıverir, ondan faydalanmayı kendisine haram kılardı. “Sâibe” de budur. Koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa putlarının olurdu. Şayed ikisini birden doğurursa “Dişi erkeğe kavuştu” derler, bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi “Vasiyle” de budur. Bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa onun sırtını haram sayarlar, onu hiçbir sudan ve mer’adan menetmezler ve “sırtı himaye edilmiştir” derler ki “Hâm” da budur (Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, I, 177).

4-Nahl/7-İllâ bi Şıkkı'l-enfüs – Onlar sizin ağırlıklarınızı yüklenir(ler) “Yarı canınız tükenmeden” varamayacağınız bir memlekete (sizi) götürür (ler).

5-Necm/9-Kabe kavseyn - Sonra (Cebrail, ona) yaklaştı, derken sarktı. (Bu suretle O, peygamberlere) “iki yay kadar, yahut daha yakın oldu da”, (Allah'ın) kuluna vahy ettiği neyse onu vahyetti.

6-Tîn/6-Esfele sâfilîn – Biz hakikat insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu “aşağuların aşağısına” çevirdik.

Çantay bu tür deyimlerin bir kısmını deyimisel olarak tercüme ederken diğerlerini normal tercüme etmiştir (“yol oğlu”, “Yarı canınız tükenmeden” gibi). Türkçede kullanılmayan bu tür sun'î tabirler ibarenin akıcılığını ve güzelliğini bozmaktadır.

D. Deyimlerin Deyimsel Tercümesi:

Örnekler:

1. Bakara/258- İbrahim: “Allah güneşi doğudan getiriyor. Haydi sen de onu batıdan getir” deyince ise o “kâfir şaşırıp (ve tutulup) kalmıştı”.
2. A'râf/149- Vakta ki (buzağıya tapmaktan) “çok pişman oldular” ve kendilerinin muhakkak saptıklarını gördüler: “Eğer rabbimiz bize acımaz, bizi bağışlamazsa herhalde en büyük ziyana uğrayanlardan olacağız” dediler.
3. Kehf/42- (Nihayet) onun bütün serveti istilâya uğratıldı, (bağı) uğrunda harcadıklarına karşı “avuçlarını oğuşturakaldı”. (O, bağım) çardakları yere çökmüştü. Diyordu ki: “Nolaydım Rabbime hiçbir (şeyi) ortak tutmayaydım”!
4. Kıyâme/29- Gözünüzü açın, (can) köprücük kemiğine bir dayandığı zaman “Tedavi edebilecek kim?” denildi (denilecek). Ve (can çekişen) hakyki bir ayrılış olduğunu anladı (anlayacak), “bacak da bacağa dolaştı mı” O gün sevk (iyyat) yalnız Rabbinedir !

Tenkrit ve Değerlendirme

Prof. Salih Akdemir, onun meâli hakkında şunları söyler:

1. “...üzülerek ifade edelim ki, Çantay hocanın meâli, önsözünde ifade ettiği şartları gerçekleştirmekten uzaktır. Kanaatimizce en çok eleştirilmesi gereken yönü, dili olmalıdır. Değerli hocamız birazdan göreceğimiz vechile, Allah kelâmını mümkün olduğunca doğru tercüme edeyim derken Türk diline uygun düşmeyen bazı ifadeler kullanmaktan kurtulamamıştır”

2. “...eleştirilmesi gereken bir başka yönü de, müracaat ettiği tefsirlerin etkisinde kalması sonucu, farkında olmadan bazı âyetlerin mânalarını saptırmasıdır”⁹⁶.

3. Akdemir ayrıca, hocanın meâlinde za'f-ı telif olduğunu, zira tercümelerinin Türk diline ters düştüğünü ifade eder⁹⁷.

Bizim tespitimiz: Merhum Çantay'ın meâli sonrakiler için çığır açmış bir meâl olmakla birlikte Akdemir'in birinci ve üçüncü maddede söylediklerinin doğruluk payı büyüktür. Çantay'ın meâli aslına uygun, Arap dili ve edebiyatı kuralları dikkate alınarak yazılmış olmakla birlikte meâlde sıkça parantez kullanıldığı ve çok yerde kelimeler bölünerek parantez içine veya dışına alındığı için üslup ve akıcılık feda edilmiştir. Bununla beraber bu dönemde (1923-1960) meydana getirilen meâller içerisinde güvenle okunup istifade edilecek olanlardan biridir; özellikle araştırma yapmak isteyenler için mükemmel bir kaynaktır.

13. Kur'an-ı Kerim ve Meâli

Tercüme eden: ABDULBAKİ GÖLPINARLI (1900-1982)

2 cilt, İstanbul 1955, Remzi Kitabevi Matbaası. (I. c. 381 s; II. c. 382+CXXXVIII s.). Arap harfleriyle Kur'an-ı Kerim'in orijinal metni bir sayfada, Latin harfleri ile tercüme diğer sayfada basılmıştır. Âyetler her ikisinde de numaralanmıştır.

I. cilt baştan Enbiya sûresinin sonuna kadarki kısmı içermekte, II. Cilt ise Hac sûresinden Nâs sûresinin sonuna kadar olan bölümü içermektedir⁹⁸.

Sûre başlarında sûre numarası, sûre adı, indiği yer ve âyet sayısı bildirilmektedir.

Meâlde oldukça anlaşılır arı Türkçe kullanılmıştır. Ancak çokça devrik cümle yanında "ve" atfı edatı her yerde kullanıldığı için akıcı değildir.

Bazen kelime veya zamirler tercüme edilmemektedir. Bazen de zaruret olmadığı halde kelime eklemeleri yapılmıştır.

Gramer kurallarına ve dil inceliklerine gereken özen gösterilmemiş, eksik ve yanlış tercüme yapılmıştır⁹⁹.

Şia'ya temayülü olduğu, indî ve yanılıcı tarafları yüzünden şiddetli tenkitlere maruz kaldığı bildirilmektedir. Ömer Faruk Akün şöyle der: "Verdiği meâllerde yer yer Şii perspektifini yansıtmaktan kendini alamayan Gölpınarlı'nın kitabının, Şia inancını okşayan tarafları dolayısıyla İran'da bir üçüncü baskısı da yapılmıştır"¹⁰⁰.

97 Aynı esr. s. 62.

98 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 457.

99 Bu hataları görmek için Kehf Sûresinin birinci sayfasının tercümesine bakılabilir.

100 Akün Ömer Faruk, Gölpınarlı Abdülbaki, DiA, XIV, 146-149.

14. İslâm'ın Mukaddes Kitabı Kur'an-ı Kerim, Türkçe Tercüme ve Tefsiri

Tercüme eden: HACI MURAT SERTOĞLU

Bir cilt, Hareket Yayınevi, İstanbul 1955, Tan Matbaası, 620+8 s. (Latin harfleriyle Türkçe)¹⁰¹.

15. Tercüme: Kur'an

Tercüme eden: İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU (1886-1978)

Ankara 1957 Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş. 526+(8) s.

Latin harfleriyle basılmış, Arapça metin yok. Âyetlerin tercümelerine numara konulmuştur¹⁰².

Baltacıoğlu, yaptığı tercümede açıklamalar yapmamış olmakla birlikte arı Türkçe bir meâl yazmaya gayret etmiştir. Ancak Ali Kemal Aksüt'ün gerek Baltacıoğlu'nun gerekse Nebioğlu'nun Arapça bilmediklerini söylediği rivâyet edilmektedir¹⁰³. Bu durum tercümeye de yansımıştır. Nitekim tercümede Arap dili kurallarına uymadığı görülmektedir: Aşağıdaki tercüme Baltacıoğlu'nun üslûbu ve tercümedeki disiplini hakkında bize bir fikir vereceği kanaatindeyiz:

Örnek: Bakara/17-20

17. "Onların durumu o kimselerin durumuna benzer ki ateş yakıp ortalığı aydınlatmışlardır. Ancak Allah, o ateşin ışığını yok etmiş, onları karanlıklar içinde, gözleri görmez olarak bırakmıştır....

19. ...Allah tanımazları her yönden kuşatır.

20. Az kalsın şimşek onların gözlerini kör edecekti. ...

Görüldüğü üzere Baltacıoğlu 17. âyetin tercümesinde hem ikinci cümleyi bölmüş hem de aydınlatma fiilinin failini değiştirmiştir. Zira âyette, çevreyi insanlar değil, ateşin aydınlattığı ifade edilmektedir. Bize göre âyetin meâli şöyle olmalıdır:

17. "Onların durumu, bir ateş yakan kimsenin durumuna benzer ki ateş onun çevresini aydınlatınca Allah, ışıklarını giderip, onları karanlıklar içinde, görmezler olarak bırakmıştır".

19. âyetin son cümlesi de bize göre yanlış tercüme edilmiştir. Çünkü "tanımazlar" kelimesi "kâfirler" kelimesini karşılamaz. Doğrusu şöyle olmalıdır:

101 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 471.

102 World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 451.

103 Aydar, Kur'an-ı Kerim'in Tercemesi Meselesi, 309; Krş. Gülgün Yazıcı, Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'ân Meâllerinde Türkçenin Serüveni, Kur'ân Meâlleri Sempozyumu II, 385.

“Allah, inkârcıları çepeçevre kuşatıcıdır”.

20. âyette “az kalsın şimşek onların gözlerini kör edecekti” şeklinde tercüme edilen cümle, “az kalsın şimşek onların gözlerini kapıp koparacaktı”. Şeklinde olmalıdır. Kör olan gözün tedavisi mümkün olabilir ama koparılıp alınan gözün tedavisi imkânsızdır.

16. Türkçe Kur’an-ı Kerim

Tercüme eden: OSMAN NEBİOĞLU

İstanbul 1957, Nebioğlu Yayınevi, 346+1 s. Arapça metin yok, âyetlerin tercümesi numaralı; Latin harfleriyle basılmıştır¹⁰⁴. (Bu çalışmada incelenen nüshada baskı tarihi yoktur s.g.).

Mukaddime ve hâtime yok, sadece sûre başlarında sûrenin adı, sıra numarası, indiği yer ve âyet sayısı belirtilmiş, bunların dışında açıklama yapılmamıştır. Mukattaa harfleri olduğu gibi Latin harfleriyle verilmiştir.

Nebioğlu’nun da Arapça bilmediği rivayet edilmekle birlikte kanaatimizce bu uzak bir ihtimaldir. Bununla birlikte aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi tercüme yer yer hatalar içermektedir.

Nebioğlu’nun tercümesi, harfî tercüme olmakla birlikte ihtiyaç duyuldukça dışardan kelime katılmıştır. Tercümenin dili bugün kullanılan Türkçeye çok yakın, hemen hemen aynıdır. Arı Türkçe kullanmaya çok gayret edilmiş, zaman zaman daha da ileri gidilerek bugün dahi kullanmadığımız yeni kelimeler kullanılmıştır.

Aşağıdaki örnekler Nebioğlu’nun Türkçe Kur’an-ı Kerim’i hakkında bize bir fikir verecektir.

Örnek: 1. Hacc 22/1-3.

1. Ey insanlar, Rabbinizden sakının; zira “saatin” zelzelesi azametli bir şeydir.

2. O gün, onu görünce emziren analar emzirdiklerini unuturlar, gebeler yüklerini düşürürler; ve ıçmemiş oldukları halde insanları sarhoş görürsün; sadece Allah’ın azabı şiddetli olacaktır.

Tenkrit: 1. Türkçede “saat” kelimesi “kıyâmet” anlamında kullanılmaz. Dolayısıyla tercümedeki kullanımı yanlıştır

2. “O gün, onu görünce” yerine, aslına uygun olarak “Onu göreceğiniz gün” şeklinde muhatap ve çoğul kalıbıyla tercüme edilmesi gerekir. “ıçmemiş oldukları halde” yerine “sarhoş olmadıkları halde” şeklinde tercüme edilmelidir. Aslına uygun olan budur.

Örnek: 2. Talak sûresi/11-12.

11. Bir de Allah'ın açık âyetlerini size okuyan Resûl, ki iman edip dürüst işler işleyenleri nura çıkarır.

12. Yedi göğü, yeryüzünü ve onun mislini yaratan, Allah'tır..

Tenkit: Nebioğlu, 11. âyetin tercümesini eksik yapmıştır. “Karanlıklardan aydınlığa çıkarsın diye” şeklinde tercüme edilmesi gereken bölümü sadece “nura çıkarır” şeklinde tercüme etmiştir.

12. âyetin “Allah, Yedi göğü, yerden de onların benzerlerini yaratandır” şeklinde tercüme edilmesi aslına daha uygundur. Ayrıca âyetin son cümlesinde Allah için “kavrama” tabirinin kullanılması da güzel olmamıştır. Bunun yerine kuşatma tabirinin kullanılması daha uygundur.

Örnek: 3.

Ankebût 29/3 “Biz onlardan öncekileri de denedik. Böylece Allah kimlerin gerçek sever, kimlerin yalancı olduğunu öğrenecek”.

Tenkit: Nebioğlu'nun dil inceliklerine de pek dikkat etmediği anlaşılmaktadır. Çünkü burada pekiştirme edatlarının karşılığı tercümeyle yansıtılmamıştır; ayrıca tercümeden, denemeden önce kimlerin gerçek sever, kimlerin yalancı olduğunu Allah'ın bilmediği, ancak denemeden sonra öğreneceği anlaşılmaktadır ki bu, âyetin maksadını saptırmaktadır. Şu tercüme aslına daha yakındır:

3. Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de kesinlikle sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları da ortaya çıkaracaktır; yalancıları da kesinlikle ortaya çıkaracaktır.

17. Kur'an

Tercüme eden: HEYET

Arıkan Kitapevi. İstanbul-1959, Ekicigil Basımevi, 512+(1). Latin harfleriyle basılmıştır.

Seçkin bir heyet tarafından farklı dillerdeki Kur'an tercümeleri incelenerek Türkçe yapılmış tercüme. Eser sadece Türkçe tercümeyle kapsamakta olup açıklama mevcut değildir¹⁰⁵.

Değerlendirme

Cumhuriyet döneminde 1923-1960 Arasında Yazılan Meâlleri zaman itibarıyla üçe ayırabiliriz:

105 World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, s. 476.

A. Harf inkılabından (1928) önce yapılan Kur’ân tercümeleeri:

Bu dönemde yapılan tercümeleer genelde tefsirî tercüme mahiyetinde olup Arap harfleriyle ve Osmanlı Türkçesiyle yazılarak yayınlanmıştır. Arapça ve Farsça kelime ve terkipler çokça kullanılmış olduğu için bugünkü neslin bu tercümeleeri anlamada güçlük çekeceği muhakkaktır.

İzmirli İsmail Hakkı’nın “Meâni-i Kur’ân” adındaki meâlini istisna edecek olursak bu dönemde yapılan Kur’ân tercümeleerinin yeterli ve tatminkâr olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim haklarında yapılan eleştiriler de bu görüşümüzü destekler mahiyettedir.

B. Harf inkılâbından sonra 1928-1950 arasında yapılan meâller:

Kur’ân tercümesi faaliyetleri bu dönemde bir duraklama geçirmiş olmakla birlikte Ö.F.Mardin’in meâlini bir kenara bırakacak olursak Ö. R. Doğrul’un Tanrı Buyruğu ile Elmalılı’nın Hak Dini Kur’ân Dili gibi değerli meâl ve tefsirleer ortaya çıkmış olduğunu görürüz.. Tanrı Buyruğu bazı yönlerden tenkit edilmiş olmakla birlikte oldukça ilmî usullere uygun olarak tercüme edilmiş, yararlanılabilecek açık ve akıcı bir meâl ve tefsirdir. İlmî kudreti ve disiplini tartışılmayacak kadar seviyeli olan Elmalılı’nın meâli ise çokça devrik cümle içerdiği için akıcı olmamakla birlikte alayanların huzur ve güvenle yararlanacağı bir kaynaktır.

C. 1951-1960 arasında yapılan tercüme ve meâller:

Bu dönemde meâllerde dil sadeleşmiş ve meâller arı Türkçe ile yazılmaya gayret edilmiştir. Ancak Baltacıoğlu ve Nebioğlu gibi mütercimleer arı Türkçecilikte aşırı gidip Kur’ân kelimeleerinin anlamlarını karşılamayan yeni kelimeleeri çokça kullandıkları için meâllerini sığ ve yer yer anlaşılmamaktadır. Bu dönemde meydana getirilen meâller içerisinde en güvenilir olanı H.B. Çantay’ın meâlidir.

Şurası bir gerçek ki Kur’an-ı Kerim’in dili kendine has Arapçadır. O, Arapça veya başka bir dilde yazılmış herhangi bir metinle mukayese edilemez ve Arapça dahil hangi dilde olursa olsun hiçbir tercüme Kur’ân metnine benzemez ve onun yaptığını yapamaz. Çünkü Kur’ân naslarının taşıdığı güç ve kuvvet hiçbir dilde yoktur. Mükemmellik sadece Allah’ın kelâmı Kur’ân’a mahsustur. Elmalılı Hamdi Yazır’ın dediği gibi Kur’ân Allah’tan başka kimsenin yapamayacağı canlı bir dokuma ile dizilip dokunmuş, lafız mânanın, mâna lafzın aynası halinde sonsuz beyan parıltılarıyla parlatılmış bir kitaptır¹⁰⁶.

İşte bu nedenle onun mânalarının başka dillere aktarılmasına “tercüme” isminin verilmesini sakıncalı bulan ilim adamları daha çok “eksik ifade” anlamına gelen “meâl” terimini kullanmayı tercih etmişleer ve yaptıkları tercümeleere genellelikle “Meâl” veya “Maâni-i Kurân tercümesi” adını vermişleerdir.

Kur'ân-ı Kerim'in dili Sâmi dil grubuna mensup olan Arapçadır. Türk dili ise Ural Altay dil grubuna mensuptur. Bu iki dilin yapısı ve mantalitesi farklıdır. Bu durum Arapçadan Türkçeye çevirilerde büyük güçlükler meydana getirmektedir.

Hem Arap dili ve edebiyatına hem de Türk dili ve edebiyatına hakim olmak, bu iki dilin inceliklerini iyi bilmek her mütercime nasip olmamaktadır. Bu da tercümenin sıhhatini ve güzelliğini engelleyen bir durumdur.

Kaynak dilde kullanılan deyimlerin karşılığı çok zaman hedef dilde mevcut olmayabiliyor. Bu da tercümede güçlük sebeplerinden birini teşkil eder.

Bütün bu anlatılan güçlüklerle rağmen Türkçenin gelişmesi ve Türkiyede Kur'ân ilimleri alanında mütehasısların yetişmesi daha iyi anlaşılır ve güvenilir meâllerin yazılacağı müjdesini vermektedir.

Başarı Allah'tandır.

Kaynakça

Akdemir, Salih, *Cumhuriyet dönemi Kur'an Tercümeleri*, Ankara, 1989.

Akpınar, Ali, "Ömer Rıza Doğrul (1893-1952) ve 'Tanrı Buyruğu' Adlı Eseri ve Meâl Dünyasına Katkısı", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu I*, İzmir, 2003.

Albayrak, Nurettin, "Hüseyin Kazım Kadîr", *DİA*, XVIII, İstanbul, 1998.

Ateşyürek, Mehmet, "Vehbî Efendi", *DİA*, XXVIII, Ankara, 2003.

Aydar, Hidayet, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul, 1996.

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *Kur'an*, Ankara, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., 1957.

Cemil Said (Dikel), *Kur'an-ı Kerim Tercemesi*, İstanbul, Şems Matbaası 1924.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsire Giriş*, İstanbul, 1981.

Cündioğlu, Dücane, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, İstanbul, 1998.

_____, "Matbû Türkçe Kur'an çevirileri ve Kur'an Çevirilerinde Yöntem Sorunu", *Kur'an Sempozyumu II*, Ankara, 1995.

_____, *Bir Kur'ân Şairi*, İstanbul, 2000.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 3 cilt, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1952-1953.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İstanbul, 2001.

Doğrul, Ömer Rıza, *Kur'an-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi: Tanrı Buyruğu*, 2 cilt, İstanbul, Akşam Matbaası, 1934.

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili: Yeni Meâlli Türkçe Tefsir*, İstanbul, Ebuuzziya Matbaası, 1935-1938.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, 2 cilt, İstanbul, Remzi Kitabevi Matbaası, 1955.

Hey'et, *Nûru'l-beyân, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi*, nâşir İbrahim Hilmi (Çığıracan), 2 cilt, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1924-1925.

Hey'et, *Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercümesi*, nâşir İbrahim Hilmi (Çığıracan) Kitaphanesi, İstanbul, Marifet Matbaası, 1925-1926.

Hey'et, *Terceme-i şerife- Türkçe Kur'an-ı Kerim*, Yeni Şark Kütüphanesi, İstanbul, Matbaa-i Ahmed Kamil, 1926.

Hey'et, *Türkçeli Kur'an-ı Kerim*, 2. bs., Tabi' ve Nâşiri Şark ve Meârif Kütüphaneleri, İstanbul, Ahmed Kâmil Matbaası, 1927.

Hey'et, *Kur'an*, İstanbul, Arıkan Kitapevi, Ekicigil Basımevi, 1959.

Hey'et, (Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrııcı, Prof. Dr. İbrahim Kafi Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş), *Kur'an Yolu, Türkçe meâl ve Tefsir*, 5 cilt, Ankara, 2007.

<http://kuranmeali.com/omerriza.asp>.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es_Sünen*, 1975.

İslamiyat, cilt 3, sayı 1, Ankara.

İzmirli İsmâil Hakkı, *Maânî-i Kur'an, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi*, 2 cilt, nâşir Kitaphane-i Hilmî Sahibi İbrahim Hilmi, İstanbul, 1927.

Karabulut İlhami, "Tanrı Buyruğu Ya da bir Tahrifin Anatomisi", Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, Ankara.

Koca, Ferhat, "Musa Kazım Efendi", *DİA*, XXXI, İstanbul, 2006.

Kur'an-ı Kerim

Mehmet Vehbî Efendi (Çelik) (Hadımlı), *Hulâsatu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 15 cilt, İstanbul, Ahmedî Matbaası, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 1924-1926.

Musa Kazım, *Safvetü'l-beyan*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1919.

Nebioğlu, Osman, *Türkçe Kur'an-ı Kerim*. İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1957.

Okuyan, Mehmet, "Bereketzade İsmail Hakkı", *DİA*, V. İstanbul, 1992.

Özzorluoğlu Süleyman Tevfik, *Kur'an-ı Kerim Tercümesi: Türkçe Mushaf-ı Şerif*, İstanbul, Sühulet Kütüphanesi (Semih Lutfi) Yayınları, 1927.

Paksüt, Fatma, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Ankara, 1993.

World Bibliyography of Translations of the Meanings of the Holy Kur'an, prepared by İsmet Binark, Halit Eren, İstanbul, 1986.

Zehebî Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, II, Mısır, 1976.

